

6 Hoger onderwijs

6.1	De student	174
6.2	Verschillen tussen instellingen	182
6.3	Studentenwelzijn	193
6.4	Kwaliteit en kwaliteitszorg	194
6.5	Wetgeving en de praktijk van het hoger onderwijs	198
	Literatuur	204

Hoger onderwijs

Kengetallen 2019

Hoger beroepsonderwijs

Associate degree

Aantal studenten

13.907

bekostigd

Aantal opleidingen*

234

bekostigd

66

niet-bekostigd

Bachelor

Aantal studenten

435.717

bekostigd

Aantal opleidingen*

1.508

bekostigd

291

niet-bekostigd

Master

Aantal studenten

13.198

bekostigd

Aantal opleidingen*

236

bekostigd

121

niet-bekostigd

Aantal instellingen

Bekostigd

36

Niet-bekostigd

67

Wetenschappelijk onderwijs

Bachelor

Aantal studenten

192.982

bekostigd

Aantal opleidingen*

495

bekostigd

2

niet-bekostigd

Master

Aantal studenten

111.470

bekostigd

Aantal opleidingen*

1.139

bekostigd

12

niet-bekostigd

Aantal instellingen

Bekostigd

18

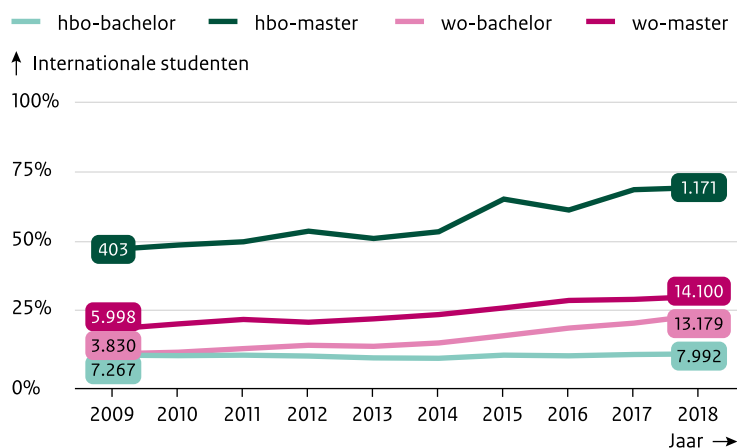
Niet-bekostigd

2

* Exclusief bekostigde opleidingen aan niet-bekostigde instellingen en niet-bekostigde opleidingen aan bekostigde instellingen

Toename instroom internationale studenten

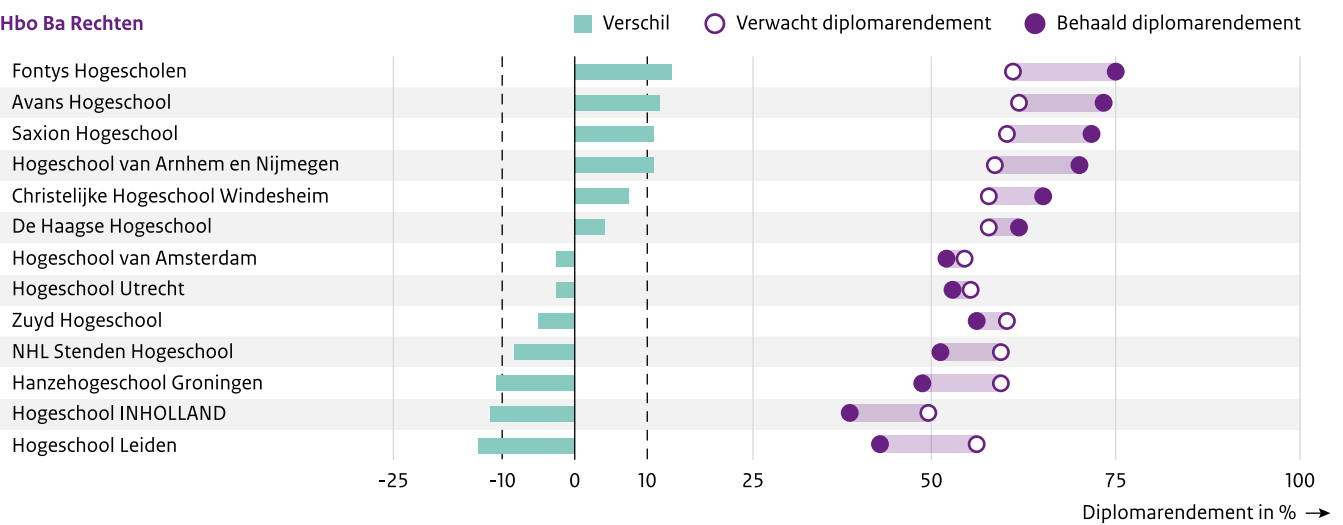
In de afgelopen tien jaar is de instroom van internationale studenten toegenomen. Zowel in aandeel als in aantal zijn er grote verschillen tussen onderwijssoorten.

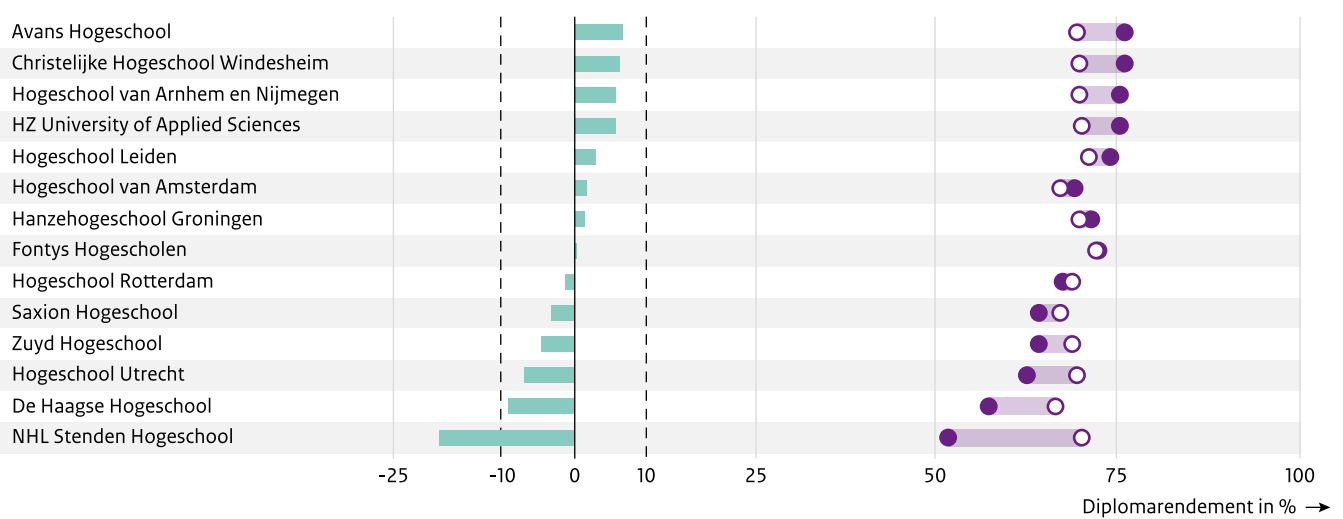
Instellingsverschillen hoger onderwijs

Er zijn rendementsverschillen tussen onderwijsinstellingen. Per opleiding kan voor verschillende instellingen het behaalde* en verwachte studierendement worden vergeleken. Kwaliteit kan een deel van de verschillen verklaren, maar niet alles.

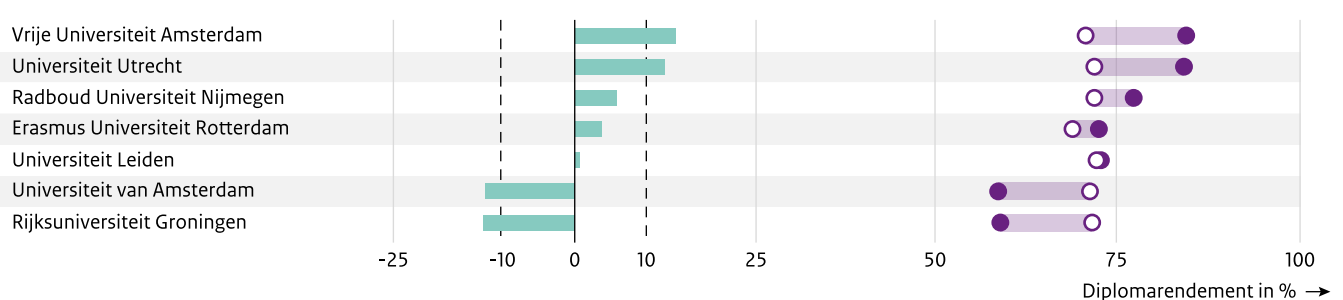
Hbo Ba Rechten

Hbo Ba Commerciële economie

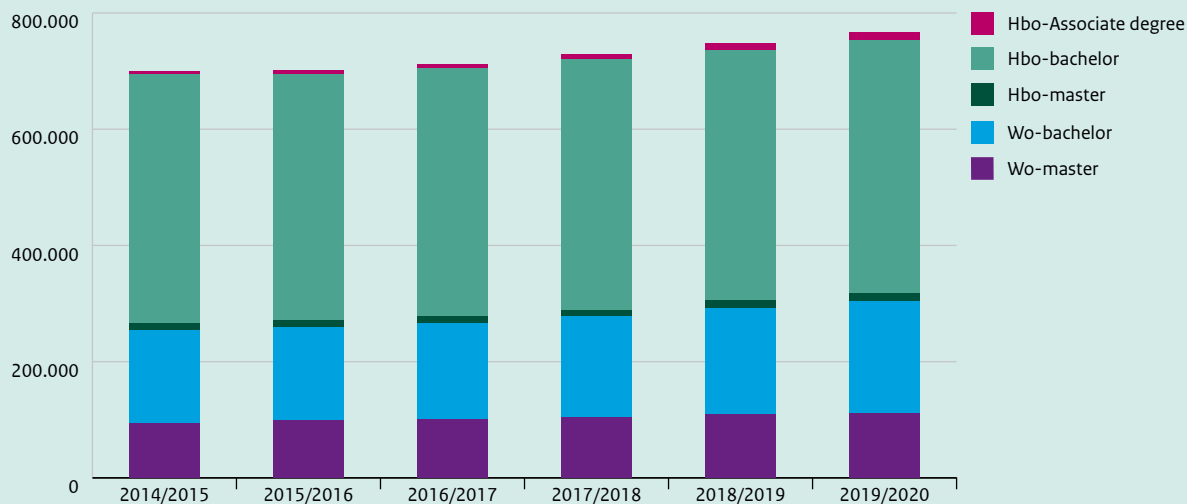
Wo Ba Geschiedenis

* rendement herinschrijvers na de nominale studieduur plus twee jaar

Kengetallen Hoger onderwijs

Steeds meer studenten ingeschreven in het bekostigd hoger onderwijs

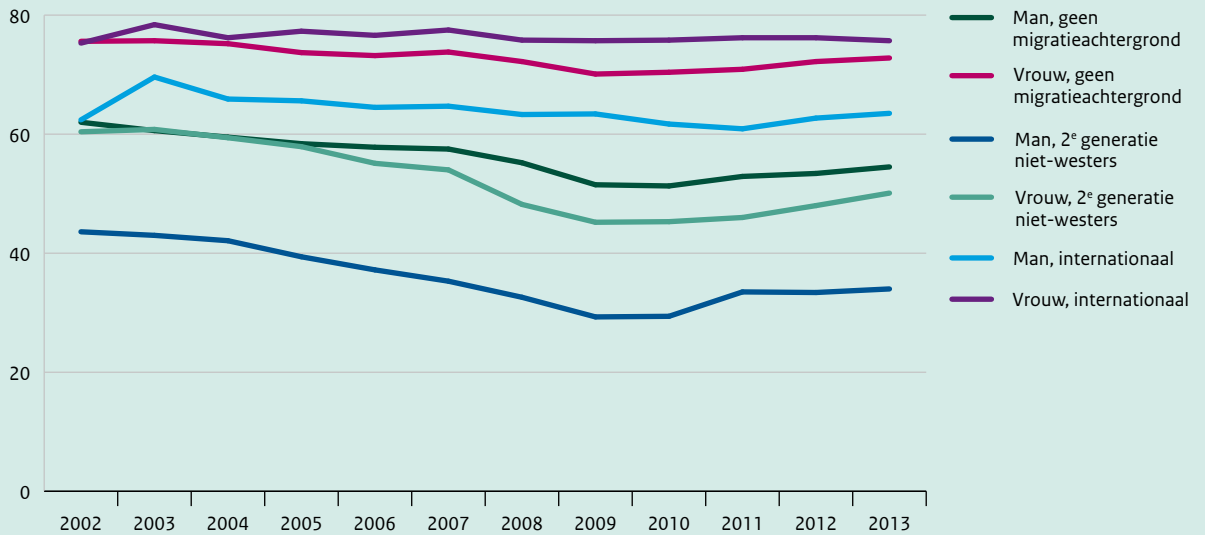
Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2020c

Veel verandering in opleidingsaanbod; groei aantal Ad's en afname bachelors

			2009	2019
Niet-bekostigde instelling	Niet-bekostigde opleiding	Associate degree	3	66
		Hbo-bachelor	276	291
		Wo-bachelor	1	2
		Hbo-master	59	121
		Wo-master	11	12
	Bekostigde opleiding	Associate degree	-	4
	Hbo-bachelor	-	31	
Bekostigde instelling	Niet-bekostigde opleiding	Hbo-bachelor	12	1
		Hbo-master	92	73
		Wo-master	84	112
	Opleiding bekostigd	Associate degree	136	234
		Hbo-bachelor	1.974	1.508
		Wo-bachelor	563	495
		Hbo-master	170	236
		Wo-master	1.433	1.139

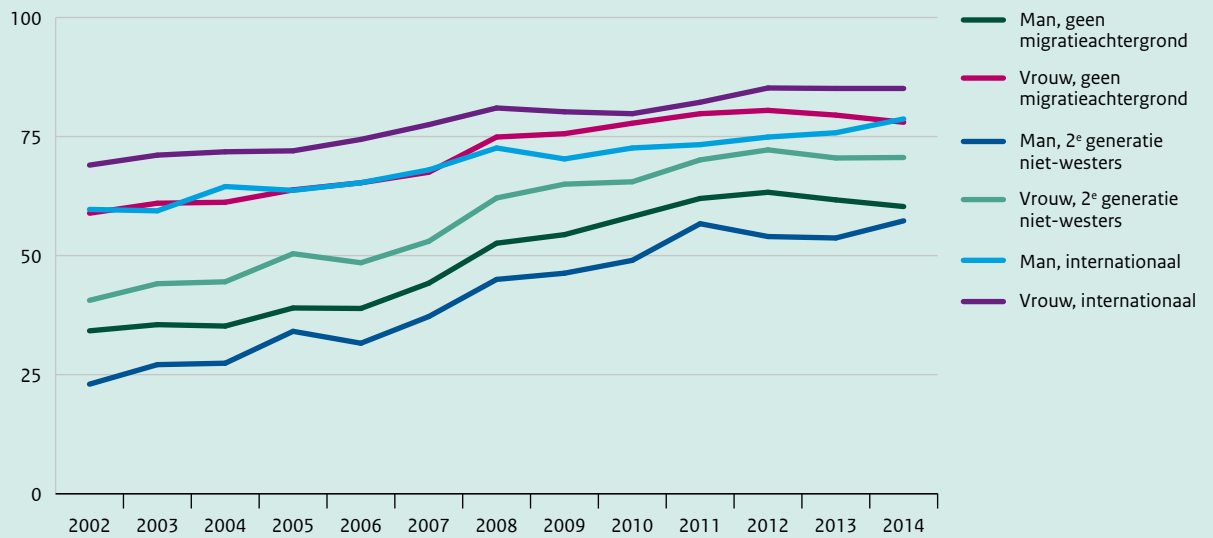
Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2020c

Vershil in studiesucces hbo-bachelor na 5 jaar tussen mannen en vrouwen wordt groter

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2020c

Vershil in studiesucces wo-bachelor na 4 jaar tussen mannen en vrouwen wordt kleiner

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2020c

Samenvatting

Toename instroom • De instroom van studenten in het bekostigd hoger onderwijs neemt toe, in het wetenschappelijk onderwijs veel sterker dan in het hoger beroepsonderwijs. De groei in het wetenschappelijk onderwijs komt vooral doordat er meer internationale studenten instromen. De groei in het hoger beroeps-onderwijs hangt samen met de toename van studenten in de Associate degree. De hbo-bachelor zal naar verwachting de komende jaren krimpen.

Toegankelijkheid niet onder druk • De brede toegankelijkheid van het hoger onderwijs staat niet onder druk. Maar, bij opleidingen met een beperkt aantal plaatsen, komen minder Nederlandse studenten binnen met een niet-westerse migratieachtergrond, minder Nederlandse vrouwen en minder studenten waarvan de ouders een lager inkomen hebben.

Verschillen in studiesucces • Ongeveer zes van de tien studenten van de hbo-bachelor hebben drie jaar na de nominale studieduur een hoger onderwijsdiploma. Datzelfde geldt voor acht op de tien studenten van de wo-bachelor. Mannelijke studenten doen het minder goed dan vrouwelijke studenten en studenten met een niet-westerse migratieachtergrond minder goed dan studenten zonder die achtergrond. In het hbo zijn de verschillen tussen mannen en vrouwen de laatste tien jaar wat groter geworden. Studenten met een niet-westerse migratieachtergrond beginnen, zeker in het wo, hun achterstand in te halen.

Instellingsverschillen in rendement • Opleidingen aan diverse instellingen verschillen in de verhouding tussen het gerealiseerde rendement en het rendement dat verwacht mag worden op basis van de studentenpopulatie. Ook verschillen zij in de diplomakans voor verschillende groepen studenten. Deze verschillen hangen deels samen met de kwaliteit van het onderwijs, en kunnen ook verband houden met verschillen in niveau, toegankelijkheid of profilering. Het is wenselijk dat alle instellingen en opleidingen over rendementsverschillen in gesprek gaan, intern, met elkaar en met stakeholders. Zo kunnen opleidingen van elkaar leren.

Aansluiting arbeidsmarkt goed • Het arbeidsmarkt-perspectief van afgestudeerden is over het algemeen goed. Velen hebben direct een baan en meestal ook op niveau. Studenten met een wo-bachelor of wo-master-diploma hebben een relatief hoger uurloon na 5 jaar dan hbo-bachelor-gediplomeerden. Studenten met twee hbo-diploma's en wo-studenten met twee afgeronde masters hebben een hoger salaris dan studenten die één opleiding hebben afgerond.

Kennisdeling rond studentenwelzijn nodig • Het is moeilijk vast te stellen hoe het gaat met het welzijn van studenten, laat staan welke aanpak het studentenwelzijn verbetert. In de praktijk is niet altijd sprake van een structurele en integrale aanpak van studentenwelzijn. Intensivering van kennisuitwisseling is nodig. Expliciete aandacht voor studentbegeleiding bij de visitatie en accreditatie van bestaande opleidingen kan een impuls zijn voor kennisdeling.

Kwaliteit en kwaliteitszorg • Het percentage opleidingen in het Nederlandse hoger onderwijs dat voldoet aan de basiskwaliteit is 97,5 procent. Het hoger onderwijs is van goede kwaliteit. Wel zijn er mogelijkheden tot verdere verbetering van het hoger onderwijs en doorontwikkeling van het accreditatiestelsel. Ten eerste is het wenselijk aspecten als rendement, sociale veiligheid, welzijn en begeleiding van studenten beter in beeld te brengen. Ten tweede kunnen de verbetermogelijkheden met betrekking tot toetsing, vooral in het wo, meer worden gedeeld.

Wetgeving • De afgelopen jaren is het hoger onderwijs complexer geworden. In steeds meer gevallen sluit de organisatie en invulling van het hoger onderwijs minder goed aan bij kernbegrippen in de wet- en regelgeving. Daardoor zien we problemen voor het zicht op kwaliteit, governance, doelmatigheid, rechtmatigheid, transparantie en de ervaren betrouwbaarheid van de overheid. Een actualisatie van de wetgeving zou hierop een passend antwoord moeten zijn.

6.1 De student

Instroom bekostigd onderwijs

Instroom met een kwart gegroeid • Zowel in het hoger beroepsonderwijs (hbo) als in het wetenschappelijk onderwijs (wo) groeit de instroom in het bekostigd onderwijs. In 2018 begonnen 271.123 studenten aan een Associate degree-, bachelor- of masteropleiding in het hoger onderwijs. Dit is een toename van bijna een kwart (23,2 procent) ten opzichte van 2008. Vooral de wo-bachelor groeit, met bijna 38 procent sinds 2008. In totaal staan in studiejaar 2018/2019 747.651 studenten ingeschreven aan een bekostigde opleiding. Daarvan volgen 455.237 studenten een hbo- en 292.414 studenten een wo-opleiding. Het aantal internationale studenten dat een volledige opleiding in Nederland volgt, is in het hbo 29.501 en in het wo 56.052.

Instroom Associate degrees groeit fors • Het bekostigd hbo groeit vooral doordat relatief meer studenten instromen in Associate degrees (Ad's): van 1.868 studenten in de Ad-programma's in 2008, naar 6.578 studenten in Ad-opleidingen in 2018. Dit is een toename van 4.710 studenten. Zij komen steeds vaker van het mbo (84 procent). Ongeveer twee derde van alle bekostigde hogescholen bieden Ad's aan. Maar er is een concentratie van Ad-studenten bij een beperkt aantal instellingen. Ongeveer 6 van de 10 Ad-studenten begint aan een Ad bij een viertal hogescholen, namelijk de Christelijke Hogeschool Windesheim, Avans Hogeschool, Hogeschool Rotterdam en NHL Stenden. Deze instellingen hebben de ontwikkeling van Ad's tot een speerpunt in hun beleid gemaakt. De direct instromende voltijdstudenten volgen meestal een opleiding in de sectoren economie en techniek.

Groei instroom in hbo-bachelor vlakt af • Ook in 2018 nam de instroom in de hbo-bachelor toe, tot 134.923 studenten, maar de groei gaat steeds minder hard. Naar verwachting zal de instroom in de voltijd bachelor de komende jaren afnemen als gevolg van demografische ontwikkelingen (CBS/DUO/OCW, 2020). De sectorkeuze van studenten in de hbo-bachelor is sinds 2008 veranderd. In deze periode nam de instroom in de sector techniek met meer dan 6.000 studenten toe (45 procent). In dezelfde periode nam de instroom in de sector onderwijs met 17 procent af. De groei in de sector techniek komt deels door de groeiende aandacht voor deze sector. De daling in de sector onderwijs komt voor een belangrijk deel door de hogere kwaliteitseisen van de lerarenopleidingen basisonderwijs voor de mbo-instromers.

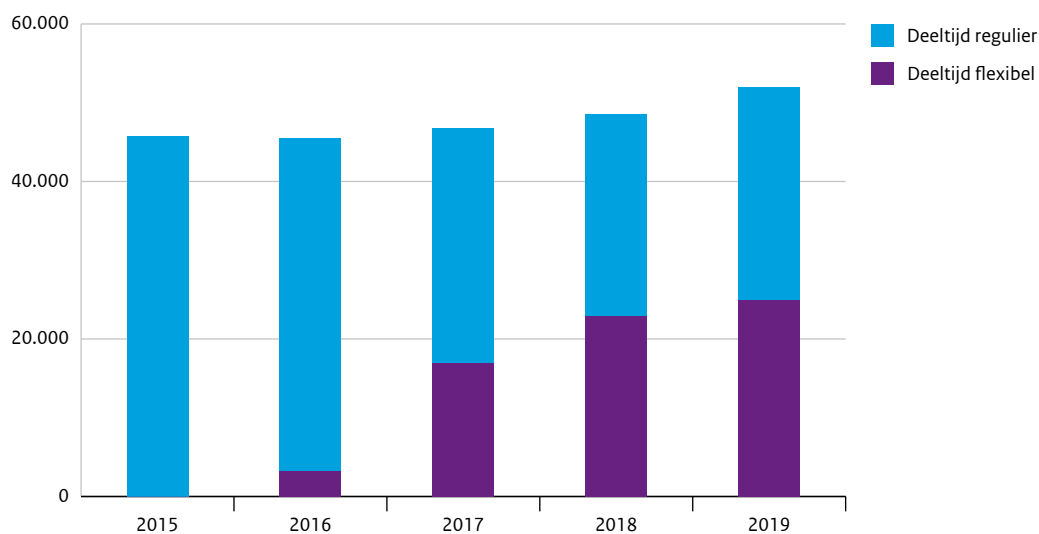
Doorstroom vanuit mbo en vwo naar hbo bachelor stagneert • De groei van het aantal mbo 4-gediplomeerden vertaalt zich niet in een groei van de instroom van deze studenten in de hbo-bachelor. Het percentage mbo 4-gediplomeerden dat direct doorstroomt naar het hoger onderwijs is sinds examenjaar 2014/2015 gedaald (Inspectie van het Onderwijs, 2020a). Dit komt door de gunstige arbeidsmarkt voor mbo 4-afgestudeerden (zie ook hoofdstuk 5). De doorstroom vanuit het vwo neemt al jaren af. Het aantal vwo-diploma's is de laatste 10 jaar zo goed als stabiel. Van de gediplomeerde vwo'ers neemt de doorstroom naar de hbo-bachelor langzaam, maar gestaag af. Tien jaar geleden was de direct aansluitende doorstroom nog ruim 13 procent, dit is nu ruim 9 procent (Inspectie van het Onderwijs, 2020a).

Instroom in de hbo-master stabiel • In de hbo-master stromen de afgelopen 10 jaar steeds rond de 5.600 studenten per jaar in. Tussen 2008 en 2018 is wel sprake van grote percentuele verschillen in de instroom tussen voltijd, deeltijd en duaal. De instroom in de master voltijd is met 77,6 procent gestegen, de instroom in de master deeltijd is met 24,9 procent gedaald en de instroom in de master duaal is bijna verdubbeld.

Instroom internationale studenten kunsthogescholen stijgt • In de hbo-masterfase zijn het vooral de hogescholen voor de kunsten die grote aantrekkingskracht hebben op internationale studenten. Bij de hbo masters is in 10 jaar de internationale instroom toegenomen van 47 procent tot 69 procent. In de hbo-bachelor is het percentage internationale studenten stabiel en ligt rond de 6 à 7 procent (Inspectie van het Onderwijs, 2019b).

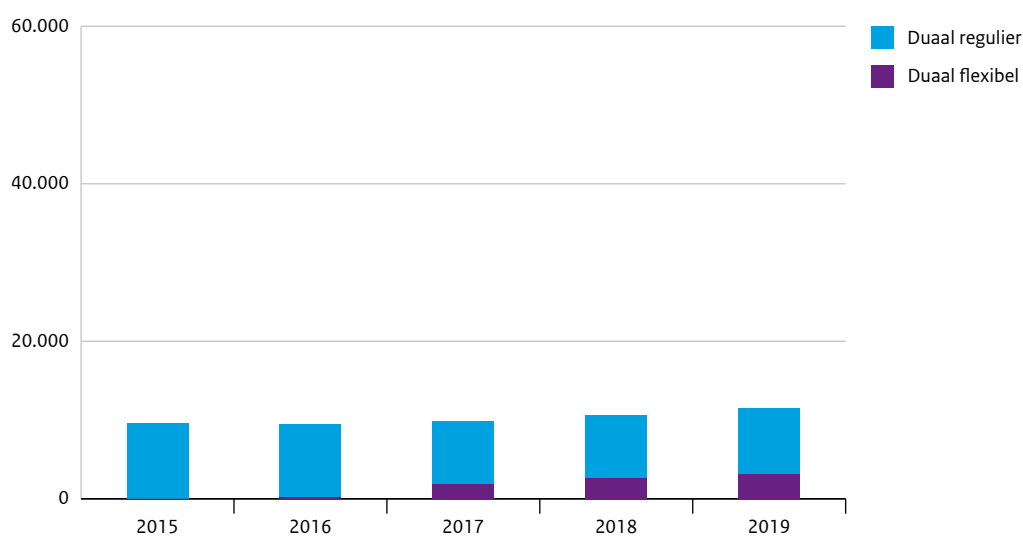
Flexibele trajecten groeien verder • In 2019 is het aantal studenten in deeltijd en duale hbo-opleidingen 63.482. Dit is in vergelijking met 2018 een toename van 4.361 studenten. 48 procent van de studenten binnen een deeltijdopleiding volgt een flexibel traject. Het aantal studenten binnen een dergelijk traject is in 2019 met 2.085 toegenomen (figuur 6.1a). Binnen duale opleidingen volgt 27 procent een flexibel traject. Dit is een toename van 534 studenten ten opzichte van 2018 (figuur 6.1b). We concluderen dat de flexibele trajecten in een duidelijke behoefte van studenten voorzien.

Figuur 6.1a Aantal ingeschreven studenten in deeltijd hbo-opleidingen naar regulier of flexibel traject in de periode 2015-2019 (n 2019=51.908)

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2020c

Figuur 6.1b Aantal ingeschreven studenten in duale hbo-opleidingen naar regulier of flexibel traject in de periode 2015-2019, (n 2019=11.574)

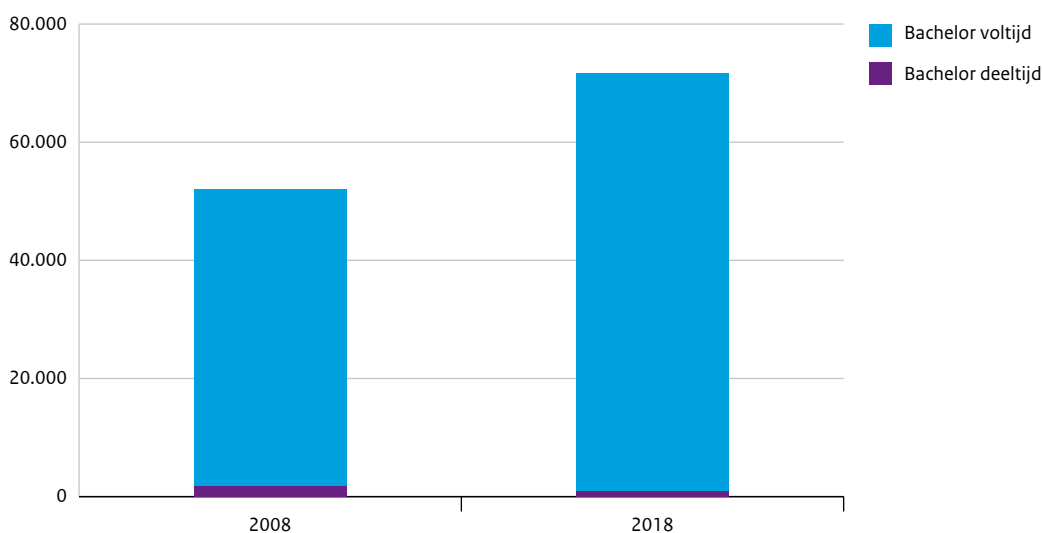

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2020c

Instroom in de wo-bachelor neemt toe • Het aantal studenten dat aan een wo-bachelor begint neemt toe. In 2018 startten 71.601 studenten een wo-bacheloropleiding. Dit is een stijging van bijna 38 procent ten opzichte van 2008, toen 52.001 studenten startten (figuur 6.1c). De verwachting is dat de komende jaren de instroom in de wo bachelor en master verder toeneemt (CBS/DUO/OCW, 2020). De instroom stijgt in bijna alle sectoren, vooral in de sectoren techniek (met 58 procent) en sectoroverstijgend (overwegend University Colleges).

Geringe omvang deeltijd wo • De instroomontwikkeling in de deeltijd bachelor staat in schril contrast tot die in de voltijd bachelor: de instroom in de deeltijd bachelor is in de afgelopen 10 jaar teruggelopen naar 939 studenten, bijna een halvering. Bij de deeltijd master staan in totaal in 2018 3.169 studenten ingeschreven en bij de duale master 551 studenten. Dit is exclusief studenten van de Open Universiteit. In het hbo is het aandeel deeltijd studenten hoger dan in het wo. Blijkbaar spelen bacheloropleidingen in het wo, uitgezonderd de Open Universiteit, een minder belangrijke rol in de voorzieningen voor werkenden in het kader van leven lang leren dan opleidingen in het hbo.

Figuur 6.1c Aantal studenten dat instroomt in een wo-bacheloropleiding voltijd of deeltijd in de periode 2008 t/m 2018 (n 2018 =71.601)

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2020c

Groei wo-bachelor door internationalisering • De groeiende instroom in de wo-bachelor komt vooral doordat meer internationale studenten instromen. In 2008 had 9 procent van de studenten die begonnen aan een wo-bachelor een internationale achtergrond. In 2018 is dat toegenomen tot 23 procent (13.179 studenten). Het betreft voor driekwart EER-studenten, dit zijn studenten uit landen die horen bij de Europese Economische Ruimte. Door de toenemende internationalisering wordt de studentenpopulatie meer divers en dat stelt andere eisen aan het onderwijs. Ongeveer een derde van de wo-bacheloropleidingen heeft een internationale instroom van meer dan 20 procent. Dit betreft vooral opleidingen in de sector taal en cultuur, maar ook de sectoren gedrag en maatschappij, techniek, economie en natuur (Inspectie van het Onderwijs, 2019b).

Veel internationale studenten in de master • De instroom van Nederlandse en internationale studenten in de wo-master is de afgelopen 10 jaar gestegen met 55,3 procent, van 33.735 studenten in 2008 naar 52.376 in 2018. Ook hier komt de groei voornamelijk door de toenemende internationale instroom. Bijna twee derde van de wo-masteropleidingen heeft een internationale instroom van meer dan 20 procent. Uitgedrukt in percentages studenten: in 2008 had 17 procent van de studenten die begonnen aan een wo-master een internationale achtergrond. In 2018 is dat toegenomen tot bijna 30 procent. Deze vinden we vooral in de sectoren techniek, gedrag en maatschappij, economie en taal en cultuur (Inspectie van het Onderwijs, 2019b).

Niet-bekostigd onderwijs

Gegevens over niet-bekostigde studenten onvolledig • De kwaliteit en volledigheid van de registerdata in het niet-bekostigd hoger onderwijs is niet voldoende om de prestaties van het totale niet-bekostigde onderwijs, in termen van aantal studenten en studentsucces, in beeld te brengen (OCW, 2019). DUO heeft, op ons verzoek, voor de niet-bekostigde instellingen het aantal ingeschreven studenten geleverd. Op basis van deze voorlopige gegevens, ontstaat het volgende beeld. In december 2019 staan er 41.240 studenten aan een geaccrediteerde opleiding ingeschreven. Daarnaast volgen 5.860 studenten onderdelen van een opleiding via het traject vraagfinanciering en 6.268 studenten één of meer modules van een geaccrediteerde opleiding. Deze gegevens hebben betrekking op 64 van de 67 niet-bekostigde instellingen. Omdat deze voorlopige gegevens nog niet voldoende betrouwbaar zijn, moeten we het niet-bekostigd hoger onderwijs verder buiten beschouwing laten, als het gaat om studentgegevens en studentsucces. Zo komt de rol van het niet-bekostigd onderwijs als aanbieder van flexibel onderwijs voor werkenden niet in beeld. Het is wenselijk dat de instellingen, de Nederlandse Raad voor training en Opleiding (NRTO) en het ministerie (inclusief DUO) zich met verhoogde inspanning, samen inzetten om betrouwbare cijfers beschikbaar te krijgen.

Aantal niet-bekostigde instellingen neemt af • Het aantal niet-bekostigde instellingen (nbi's) neemt al jaren af. Sommige kleine nbi's bouwen het geaccrediteerde opleidingsaanbod af, waardoor een aantal kleine instellingen uiteindelijk zal ophouden te bestaan. Uit bestuursgesprekken en de verslagen van werkzaamheden van de nbi's blijkt dat minder studenten zich inschrijven voor het geaccrediteerde onderwijs. Dit is een veelvoorkomende reden voor deze afbouw. Sommige studenten willen slechts enkele modules volgen en hebben niet de intentie de gehele geaccrediteerde opleiding af te ronden. Voor een tweetal niet-bekostigde instellingen is de afgelopen jaren door ingrijpen van de minister de accreditatie ingetrokken.

Toegankelijkheid van het hoger onderwijs

Hoger onderwijs in het algemeen toegankelijk • Evenals in voorgaande jaren (Inspectie van het Onderwijs, 2017; 2018b) zijn er geen aanwijzingen dat de brede toegankelijkheid van het hoger onderwijs in het geding is. De deelname van Nederlandse aspirant-studenten die voldoen aan de geldige vooropleidingseisen blijft groeien (Inspectie van het Onderwijs, 2019b). Ten opzichte van vorig jaar zijn er geen substantiële wijzigingen in de doorstroom naar het hoger onderwijs. Dit is een indicatie dat de toegankelijkheid op peil is gebleven (Van den Broek et al., 2019). De instroom van Nederlandse studenten met een niet-westerse migratieachtergrond is in de afgelopen tien jaar in het hbo met ruim een vijfde gestegen en in het wo bijna verdubbeld.

Kleine verschillen tussen groepen blijven zichtbaar • In recent onderzoek (Inspectie van het Onderwijs, 2019b) is geen duidelijke samenhang gevonden tussen de omvang van de internationale instroom en de samenstelling van de Nederlandse studentenpopulatie. Maar bij hbo- en wo-opleidingen met een beperkt aantal plaatsen, neemt bij een grote internationale instroom het aandeel Nederlandse studenten met een niet-westerse migratieachtergrond, Nederlandse vrouwen en studenten van ouders uit de lagere inkomensgroepen af. Mogelijk dat, naast de selectiemethoden van instellingen, zelfselectie hier een rol speelt. In 2020 doet de inspectie verder onderzoek naar zelfselectie.

Selectie bij hbo-bachelors neemt af, bij wo-bachelors toe • Het aantal hbo-bacheloropleidingen met een numerus fixus is afgenomen van 48 in 2018, naar 36 in 2019. Deze daling komt grotendeels voor rekening van de sector gezondheidszorg. De opleidingen Verpleegkunde die in 2018 een fixus kenden, hebben deze in 2019 niet meer. Het aantal wo-bacheloropleidingen met een numerus fixus is net als in 2018 toegenomen. Waren er in 2018 nog 47 bacheloropleidingen met een fixus, in 2019 is dit toegenomen tot 56. De stijging betreft vooral de sectoren techniek en gedrag en maatschappij (Inspectie van het Onderwijs, 2020a).

Selectie bij wo-masters neemt licht af • Het aandeel masteropleidingen dat selectie-eisen stelt aan studenten is afgenomen. In 2018 stelde bijna 38 procent van de masteropleidingen selectie-eisen. Het jaar daarvoor was dit nog 41 procent. Deze afname zien we vooral bij de reguliere masteropleidingen (uitgezonderd de researchmasters). De researchmasters laten over 3 jaar een stabiel beeld zien. Bijna alle researchmasters stellen selectie-eisen. Afgelopen jaar is er echter wel een beperkte toename van het aantal wo-masters met selectie-eisen en een capaciteitsbeperking. (Inspectie van het Onderwijs, 2020a).

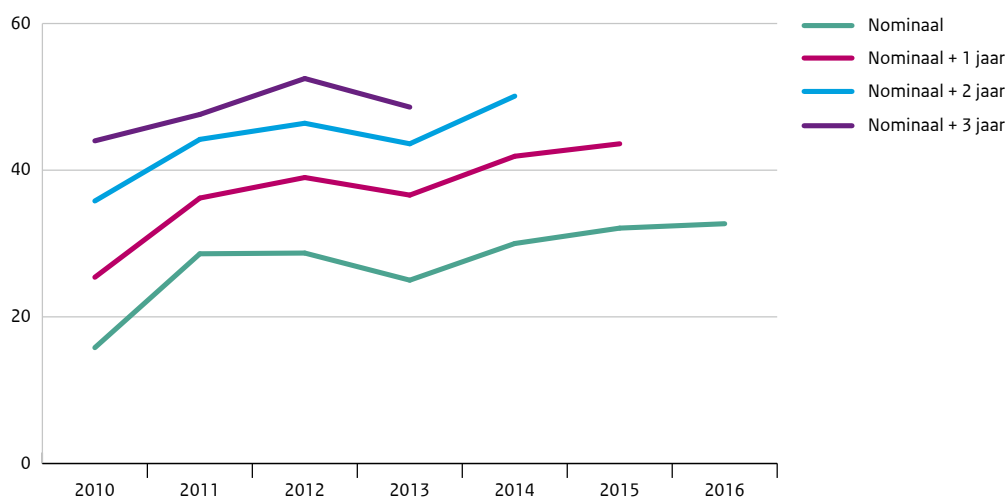
Doorstroom hbo naar wo niet overal mogelijk • Het percentage hbo-bachelorgediplomeerden dat voor een wo-master kiest, is al jaren stabiel: 11 procent. Niet alle wo-masters staan open voor hbo-bachelorgediplomeerden. Bijna 3 op de 10 voltijdmasteropleidingen in het wo zijn niet toegankelijk voor gediplomeerden van een hbo-bacheloropleiding (Inspectie van het Onderwijs, 2019a). De researchmasters buiten beschouwing gelaten, geldt dat voor bijna 1 op de 5 reguliere voltijdmasters. Wo-masters die niet openstaan voor hbo-bachelorgediplomeerden voeren inhoudelijke argumenten aan: hbo-afgestudeerden zouden niet over de juiste voorkennis beschikken. In een aantal gevallen is daar weinig aan te doen, omdat er voor het beroep waartoe de wo-master opleidt, strikte beroepsvereisten zijn geformuleerd. Dit betreft onder andere masters in de sectoren gezondheidszorg en recht. Waar beroepsvereisten geen belemmering vormen, bieden wo-instellingen soms een premaster aan om de vereiste voorkennis op te doen. Maar in een aantal gevallen ontbreken passende premasters voor hbo-afgestudeerden. Dat kan deels verklaard worden doordat in de huidige bekostigingssystematiek premasters niet apart worden bekostigd maar uit de lump sum van de wo instelling moeten komen.

Studiesucces

Ad's volop in ontwikkeling • De prestaties van de Ad's zijn nu nog moeilijk te duiden. De groei van het aantal Ad'ers en de inrichting en inbedding zijn sterk in ontwikkeling. Deze opleidingen zijn sinds 2018 eigenstandige opleidingen met een erkend getuigenschrift. De opleidingen zijn (deels) nieuw ontwikkeld en kennen een flinke groei in studentenaantallen. Het studiesucces is nu nog alleen te beschouwen op basis van de Ad-programma's, nog niet van de opleidingen.

Studiesucces Ad's laag • Studiesucces, vanuit het perspectief van de student, is het behalen van een diploma. Ook als de student een diploma haalt aan een andere opleiding, instelling of onderwijssoort (hbo/wo) is dit een succesvol einde van een carrière in het hoger onderwijs. Studenten die het bekostigd hoger onderwijs zonder diploma verlaten, blijven bij de berekening van het studiesucces buiten beschouwing. Zo gezien, is het percentage studenten dat start aan een Ad-programma en uiteindelijk een diploma haalt laag. Over de jaren neemt het studiesucces wel toe (figuur 6.1d). Van de groep studenten die in 2015 aan een Ad is gestart, heeft bijna een derde na de nominale studieduur een diploma gehaald. Een jaar na de nominale studieduur is dat toegenomen tot bijna 44 procent. In eerdere jaren lagen deze percentages lager. Van de gediplomeerde Ad-studenten stroomde de afgelopen jaren zo'n 30 procent door naar een hbo bachelor.

Figuur 6.1d Percentage Ad-studenten dat een diploma haalt in het hoger onderwijs na 2 jaar of meer, cohorten 2010-2016 (n 2016=1.037)

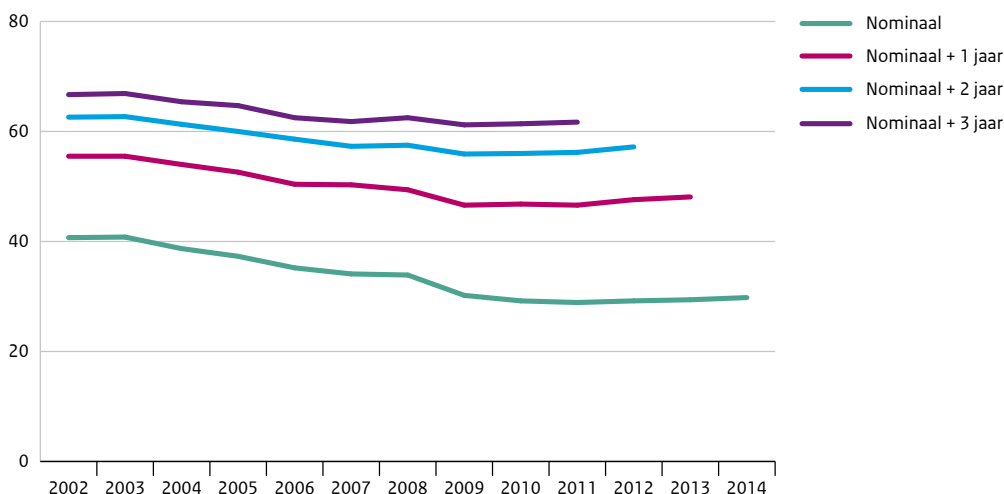

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2020c

Deeltijd en duaal Ad succesvoller • Studenten aan een deeltijd of duale Ad-opleidingsvariant maken vaker hun studie af dan voltijd Ad-studenten. Van de deeltijd en duale Ad'ers die in 2011 instroomden, behaalde namelijk iets meer dan de helft een diploma. (Allen, Belfi, Bijlsma, Fouarge & Peeters, 2019).

Van de hbo-studenten haalt 6 op de 10 een diploma • Van de studenten die in 2014 aan een hbo-bacheloropleiding zijn gestart, haalde ongeveer 30 procent binnen de nominale studietijd van 4 jaar een diploma (figuur 6.1e). Voor de studenten die in 2011 startten, kunnen we een langere periode van 7 jaar in beeld brengen. Na de nominale studieduur plus 3 jaar, heeft 62 procent een diploma behaald aan een hogeschool of universiteit. Ongeveer driekwart daarvan haalde een diploma aan de opleiding waaraan ze oorspronkelijk begonnen; een kwart een diploma aan een andere opleiding. Het percentage studiesucces stijgt met meer inschrijvingsjaren nauwelijks verder. Dat betekent dat iets minder dan 38 procent van degenen die in 2011 aan een hbo-bachelor zijn begonnen, geen diploma haalt. Ruim 16 procent daarvan is na het eerste jaar uitgevallen. De ongeveer 38 procent die het bekostigd hoger onderwijs heeft verlaten, is vertrokken naar het mbo, of het niet-bekostigd (hoger) onderwijs, of in geval van internationale studenten terug naar het land van herkomst, of ze zijn gaan werken. Een klein deel is nog bezig met een opleiding in het hoger onderwijs. Van den Broek et al. (2019) geeft aan dat van studenten die uitvallen uit het hbo weinig bekend is wat zij gaan doen. Van de uitvallers na het eerste jaar van het instroomcohort 2017/2018 is 11 procent overgestapt naar het mbo. Van de rest is de bestemming onbekend.

Figuur 6.1e Percentage hbo bachelorstudenten dat dat een diploma haalt in het hoger onderwijs na 4 jaar of meer, cohorten 2002-2014 (n 2014=86.420)

Bron: *Inspectie van het Onderwijs, 2020c*

Verschil man vrouw in hbo bachelor groter • Er zijn verschillen in studiesucces tussen groepen studenten (zie ook Kengetallen). Het diplomarendement van de groep studenten met ouders uit de lagere inkomensgroepen blijft duidelijk achter bij dat van studenten uit de midden en hogere inkomensgroepen. Internationale studenten hebben in het hbo een hoger diplomarendement (71 procent) dan Nederlandse studenten (61 procent). Dit verschil is de afgelopen jaren wel kleiner geworden. De verschillen tussen mannen en vrouwen groeien. In cohort 2008 was de uitval bij vrouwen ruim 13 procent en bijna 16 procent bij de mannen. In cohort 2017 was de uitval bij vrouwen bijna 14 procent en bij de mannen bijna 19 procent. Mannen halen ook na de nominale studieduur plus een jaar deze achterstand niet in. Na 5 jaar heeft 52 procent van de mannen een hbo-bachelor-diploma, tegenover 69 procent van de vrouwen.

Studenten met een niet-westerse migratieachtergrond lopen langzaam in • Wat betreft de kans op het halen van een diploma, hebben studenten met een niet-westerse migratieachtergrond nog steeds een achterstand. Van de studenten zonder migratieachtergrond en een westerse migratieachtergrond heeft 65 procent een diploma na 5 jaar. Bij studenten van de tweede generatie met een niet-westerse migratieachtergrond is dat 43 procent. Het rendement van de laatstgenoemde groep verbetert zich de laatste jaren, waardoor het verschil met de groepen studenten zonder of een westerse migratieachtergrond langzaam kleiner wordt.

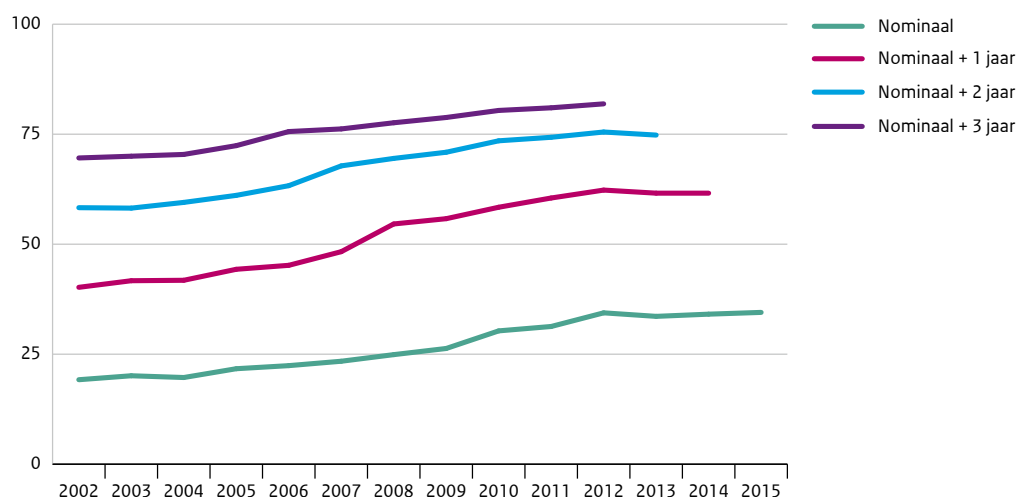
Weinig zicht op havisten die uitvallen • Veranderen van opleiding hoort tot op zekere hoogte bij de oriënterende functie van een eerste studiejaar in het hoger onderwijs. Maar uitval is wat anders. Het is wenselijk om meer zicht te krijgen op de havisten die uitvallen uit het hbo. Het gaat om een groep van bijna 13 procent, die niet kan terugvallen op een beroepsdiploma (zie hoofdstuk 1). Een deel van deze groep vindt een baan in de horeca en detailhandel. Maar van een deel van deze groep is niet duidelijk waar ze terecht komen. Het kan zijn dat ze gaan studeren in het buitenland. Of ze gaan studeren aan een niet-bekostigde instelling of in het mbo. Het is een groep uitvallers en mogelijk een groot probleem dat we niet goed in beeld hebben.

8 op de 10 wo-studenten haalt een diploma • Van de studenten die in 2015 aan een wo-bachelor-opleiding zijn gestart, heeft ongeveer 35 procent binnen de nominale studietijd van 3 jaar een diploma behaald (figuur 6.1f). Voor de studenten die in 2012 startten, kunnen we een langere periode van 6 jaar in beeld brengen. Na de nominale studieduur plus 3 jaar, heeft 82 procent een diploma aan een universiteit of hogeschool behaald. Dat percentage van 82 procent stijgt nauwelijks verder, wat betekent dat ongeveer 18 procent van degenen die in 2012 aan een wo-bachelor beginnen na enige tijd zonder

diploma het hoger onderwijs verlaten. Ruim 5 procent van de groep gestart in 2012 valt al na het eerste jaar uit. Net als in het hbo is de resterende groep pas na het eerste jaar vertrokken, of studeert binnen het niet-bekostigd onderwijs, of is in het geval van internationale studenten terug naar het land van herkomst gegaan, of gaan werken. Een kleine groep studeert nog.

Uitval na eerste jaar neemt toe • In het wo is de uitval na het eerste jaar toegenomen van 5 procent in 2013 tot 7 procent in 2017. De uitval is hoger bij de sector taal en cultuur dan bij andere sectoren. Het aandeel uitvallers uit het wo is veel lager dan het aandeel uitvallers uit het hbo. Dat komt deels doordat studenten die met een wo-bachelor beginnen en met een hbo-diploma eindigen, niet vallen onder de definitie van uitvallers. Terwijl studenten die met een hbo-bachelor beginnen en met een mbo-diploma eindigen, wel als uitvallers gelden. Om een compleet beeld rond uitvallers te krijgen, is het nodig dat inschrijfgegevens in het niet-bekostigd onderwijs beschikbaar komen.

Figuur 6.1f Percentage wo bachelorstudenten dat een diploma haalt in het hoger onderwijs na 3 jaar of meer, cohorten 2002-2015 (n 2015=36.563)

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2020c

Studenten met niet-westerse migratieachtergrond lopen achterstand in • Ook in het wo zijn er verschillen tussen groepen studenten (zie ook Kengetallen). Het gaat beter met vrouwen dan met mannen, studenten met ouders uit de lagere inkomensgroepen doen het minder goed dan studenten uit de hogere inkomensgroepen en internationale studenten (82 procent) hebben een hoger diplomarendement dan Nederlandse studenten (69 procent). In tegenstelling tot in het hbo groeit het verschil tussen de Nederlandse en internationale studenten. Echter, studenten met een niet-westerse migratieachtergrond lopen hun achterstand in. Het verschil in wo-bachelordiplomarendement tussen studenten zonder migratieachtergrond en studenten met een niet-westerse migratieachtergrond van de tweede generatie wordt kleiner. In 2004 was het diplomarendement van studenten met een niet-westerse migratieachtergrond van de tweede generatie nog 11,8 procent lager. In 2018 (cohort 2014) is het verschil teruggelopen tot 5 procent.

Studiesucces in internationaal perspectief • Het percentage studenten dat uitvalt na het eerste jaar uit het hoger onderwijs is vergeleken met andere landen gemiddeld. Wel doen studenten in Nederland er gemiddeld langer over om hun bachelor af te ronden. Maar uiteindelijk ronden wel meer studenten hun bachelor af. Na nominaal plus drie jaar heeft 70 procent van de Nederlandse studenten een bachelordiploma in het hoger onderwijs behaald. Internationaal gezien is dit 67 procent (OECD, 2019).

6.2 Verschillen tussen instellingen

Verschillen in rendement naar instelling en opleiding

Rendementen verschillen per instelling • Het gemiddeld diplomarendement 2 jaar na de nominale studieduur van studenten die in 2012 zijn gestart, is voor het hbo bijna 69 procent en voor het wo bijna 83 procent. Per instelling verschilt dit diplomarendement. In het hbo varieert dit van ruim 60 tot ruim 92 procent per instelling en in het wo van ruim 71 tot 88 procent. Het gaat hier over het rendement van herinschrijvers die na een eerste studiejaar doorgaan in de gekozen instelling en daar door de instelling geschikt voor worden geacht.

Verklaringen voor rendementsverschillen • Tal van factoren kunnen de verschillen in diplomarendement tussen instellingen verklaren. Zo is het opleidingsaanbod van invloed. Het maakt uit of een instelling opleidingen heeft die als moeilijk bekend staan en historisch een laag rendement hebben, of bijvoorbeeld opleidingen waarvoor zij streng kunnen selecteren. Ook kunnen studentkenmerken het diplomarendement beïnvloeden: bijvoorbeeld sekse, migratieachtergrond, het aandeel internationale studenten, of het aandeel studenten met een mbo-vooropleiding. Ook de kwaliteit van het gegeven onderwijs en de profilering van de opleiding hebben invloed op het rendement. Rendement, kwaliteit en toegankelijkheid beïnvloeden elkaar. Tot slot: ook de student heeft een eigen verantwoordelijkheid voor zijn studie-inzet.

Deze rendementsverschillen staan niet gelijk aan kwaliteitsverschillen. Een hoog rendement kan duiden op goede, maar ook op matige kwaliteit. Een hoog rendement kan immers betekenen dat de opleiding een effectieve, inclusieve didactische benadering heeft met goede feedback aan studenten en goede toetsing. Maar het kan ook betekenen dat de opleiding het hoge rendement bereikt door minder toegankelijk te zijn, of de lat relatief laag legt en weinig eisen stelt aan studenten.

Rendementsverschillen bieden mogelijkheden van elkaar te leren • Voor beleidsmakers en voor de wetgever is het van belang om te weten in hoeverre er verschillen bestaan in opleidingsrendementen binnen het stelsel. Daarnaast biedt goede informatie instellingen de mogelijkheid van elkaar te leren en beter te communiceren met stakeholders. Dat is een belangrijke reden dat de inspectie deze gegevens met de namen van instellingen in de Staat van het Onderwijs opneemt, ondanks het risico dat gegevens uit hun context worden getrokken en tot ééndimensionale ranglijsten worden gereduceerd. We willen stimuleren dat opleidingen reflecteren over hun eigen rendement, erover spreken met stakeholders, van elkaar leren en transparant zijn over de resultaten. We stimuleren dit door data beschikbaar te stellen, waar niet alle instellingen over beschikken, namelijk data gecorrigeerd voor studentkenmerken. Indien we hiermee inderdaad een impuls geven aan de reflectie over rendementen, kunnen we die gegevens ook voor andere opleidingen beschikbaar maken.

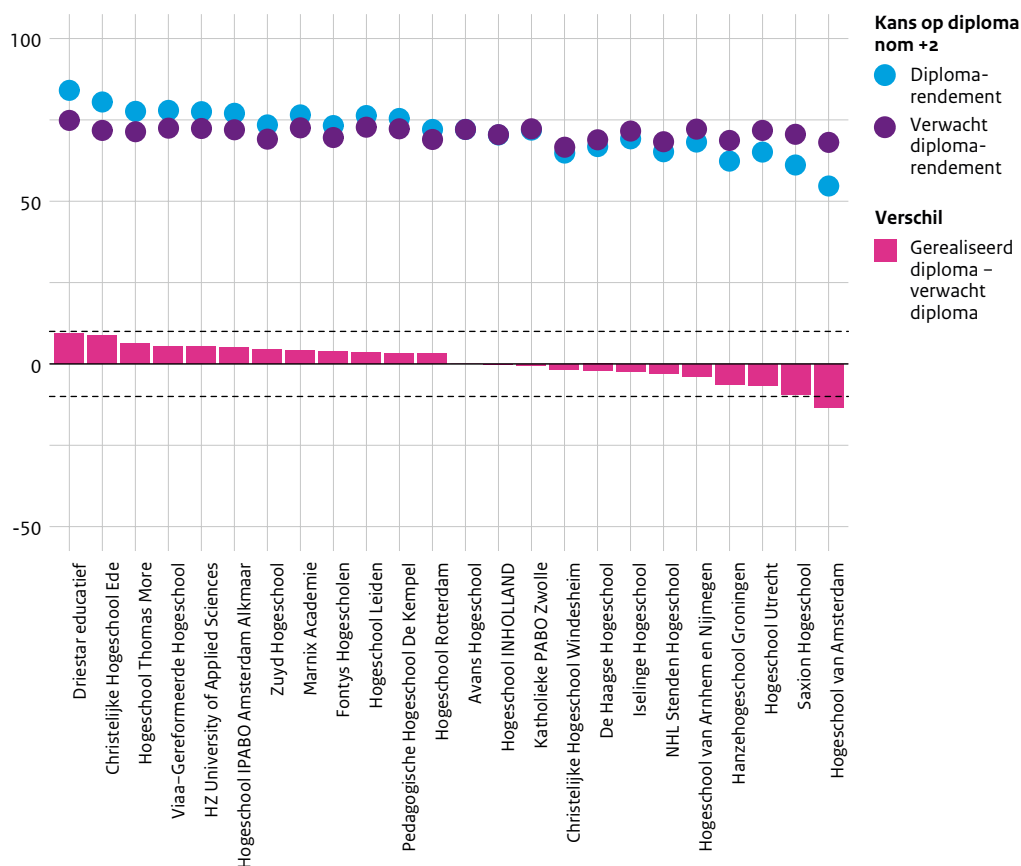
Correctie voor enkele studentkenmerken • We presenteren hier de gegevens van enkele opleidingen die bij veel instellingen voorkomen, voldoende groot zijn en over drie cohorten gaan. Om de rendementen voor instellingen en studenten meer betekenis te geven, hebben we ze per opleiding (in plaats van per instelling) bekeken en gecorrigeerd voor een aantal factoren die de rendementen beïnvloeden. Dit zijn de vooropleiding, de migratieachtergrond, het geslacht en de leeftijd van de student. Voor de analyses hebben we enkele hbo-en wo-opleidingen gekozen die door meerdere instellingen worden aangeboden. Voor elke instelling vergelijken we het gerealiseerde rendement van herinschrijvers twee jaar na de nominale studieduur met het rendement dat van opleidingen verwacht mag worden, na correctie voor de genoemde kenmerken van de studentenpopulatie. In deze Staat presenteren we analyses van lerarenopleidingen basisonderwijs, hbo-bachelor Rechten, hbo-bachelor Commerciële Economie, hbo-bachelor Social Work, wo-bachelor Rechtsgeleerdheid, wo-bachelor Economie en Bedrijfseconomie, wo-bachelor Psychologie en wo-bachelor Sociologie.

Het reflecteren op rendementen en het leren van elkaar • Met deze informatie over gecorrigeerd opleidingsrendement kunnen instellingen, opleidingen, koepels en de Nederlands-Vlaamse Accreditatieorganisatie (NVAO) nadenken over de verklaringen. Vervolgens zijn er mogelijkheden met elkaar ervaringen te delen over de effectiviteit van maatregelen om het diplomarendement te vergroten, dan wel rendementsverschillen tussen groepen te verkleinen, met behoud van niveau en toegankelijkheid. Instellingen en opleidingen moeten deze informatie met elkaar delen, om van elkaar te leren en om inzichtelijk te maken welke keuzes zij maken. Denk aan het uitwisselen van goede voorbeelden, bijvoorbeeld via de koepelorganisaties. Uiteraard voeren sommige opleidingen ook nu al het gesprek hierover. Maar de mate waarin dat gesprek wordt gevoerd en ook de resultaten ervan zijn weinig zichtbaar. Bovendien moeten opleidingen dat dan doen zonder data gecorrigeerd voor de studentenpopulatie. Dat maakt dat het lastiger is van elkaar te leren. Daarnaast kunnen de gecorrigeerde rendementsgegevens ook onderwerp van gesprek zijn bij accreditatie. Dat is nu meestal niet het geval (zie ook 6.4). Tot slot is goede communicatie over beleid en maatregelen met stakeholders, zoals studenten en de politiek, onontbeerlijk.

Diplomarendement van de pabo's loopt uiteen • Er zijn 24 bekostigde instellingen die een of meer voltijd lerarenopleidingen basisonderwijs (pabo) aanbieden. Het percentage studenten dat de opleiding na de nominale cursusduur plus 2 jaar met een diploma verlaat, verschilt tussen deze opleidingen. Dat is het gerealiseerde diplomarendement, in figuur 6.2a met blauwe stippen aangegeven. In de analyses, waar rekening is gehouden met de samenstelling van de studentenpopulatie, is ook gekeken naar het verwachte diplomarendement van de opleidingen. Dit zijn de paarse stippen in de figuur. Het verschil tussen het gerealiseerde en verwachte diplomarendement varieert tussen de opleidingen van de verschillende instellingen. De stippellijnen bij de roze kolommen markeren de 10 procentgrens, daarboven of daaronder mag men spreken van een betekenisvolle afwijking. Links staan opleidingen van instellingen die een hoger diplomarendement realiseren dan op basis van de samenstelling van de studentenpopulatie mag worden verwacht. Rechts staan de opleidingen die een lager rendement hebben dan verwacht. Bij slechts enkele pabo-opleidingen komt het gerealiseerde en verwachte rendement overeen. Deze gegevens kunnen nuttig zijn voor zelfreflectie en een gesprek tussen opleidingen.

Enkele pabo's hebben een hoger rendement dan verwacht • Sommige pabo-opleidingen hebben een diplomarendement dat hoger is dan op basis van de studentenpopulatie verwacht mag worden. Maar er zijn ook enkele pabo-opleidingen die een lager diplomarendement kennen dan op basis van de studentenpopulatie verwacht mag worden. Bij enkele opleidingen is het verschil tussen gerealiseerd en verwacht groot. Bij Driestar Educatief is dit bijna 10 procentpunten hoger dan verwacht; bij anderen daarentegen tot meer dan 10 procentpunten lager dan verwacht.

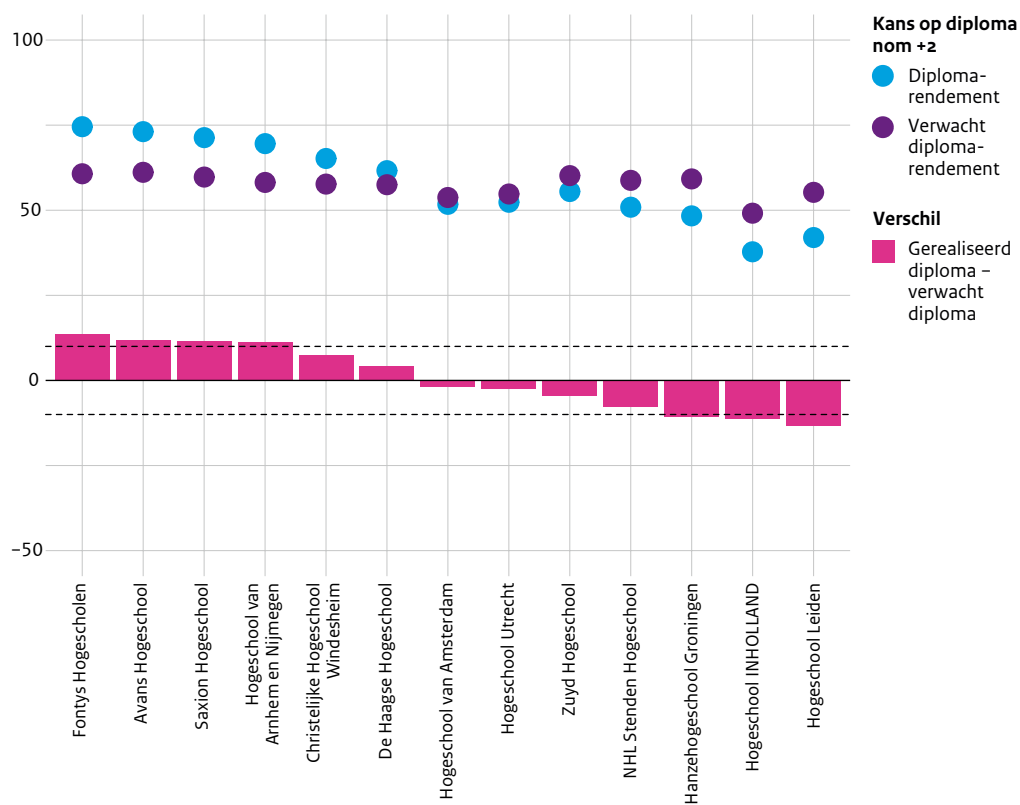
Figuur 6.2a Verschil tussen behaald en verwacht diplomarendement pabo's na nominaal + 2 jaar, cohorten 2010-2012 (n=13.297)

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2020c

Bij andere opleidingen hetzelfde beeld • Ook bij andere hbo- en wo-bacheloropleidingen bestaan verschillen tussen verwacht en behaald diplomarendement. Het beeld dat hieruit voortkomt geldt ook voor sommige andere, hier niet aangehaalde, opleidingen. Bij hbo Rechten presteren sommige opleidingen beter dan verwacht op basis van de samenstelling van de studentenpopulatie (figuur 6.2b). Bij andere opleidingen is het gerealiseerde rendement meer dan 10 procentpunten lager dan dat wat op basis van de studentenpopulatie verwacht mag worden. De verschillen bij hbo Rechten zijn groter dan bij de pabo's. Bij de wo-opleidingen Economie en Bedrijfseconomie is een soortgelijk beeld zichtbaar (figuur 6.2e). Bij hbo Commerciële Economie valt een opleiding op (figuur 6.2).

Figuur 6.2b Verskil tussen behaald en verwacht diplomarendement hbo-bachelor Rechten na nominaal + 2 jaar, cohorten 2010-2012 (n=5.206)

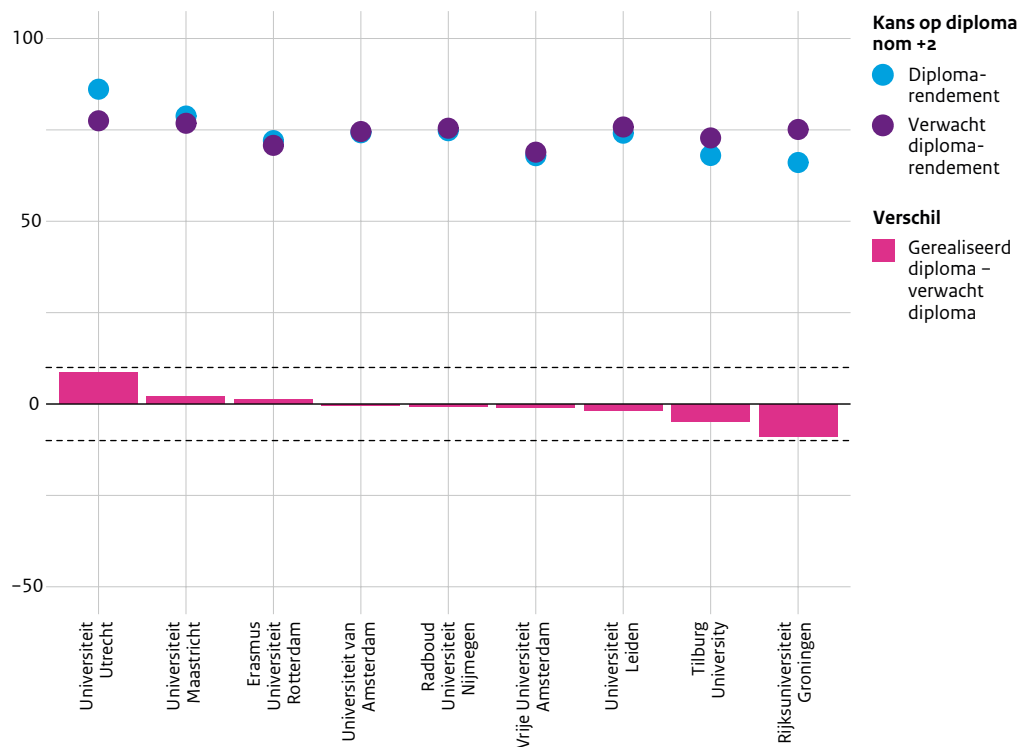
Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2020c

Figuur 6.2c Verskil tussen behaald en verwacht diplomarendement hbo-bachelor Commerciële Economie na nominaal + 2 jaar, cohorten 2010-2012 (n=11.218)

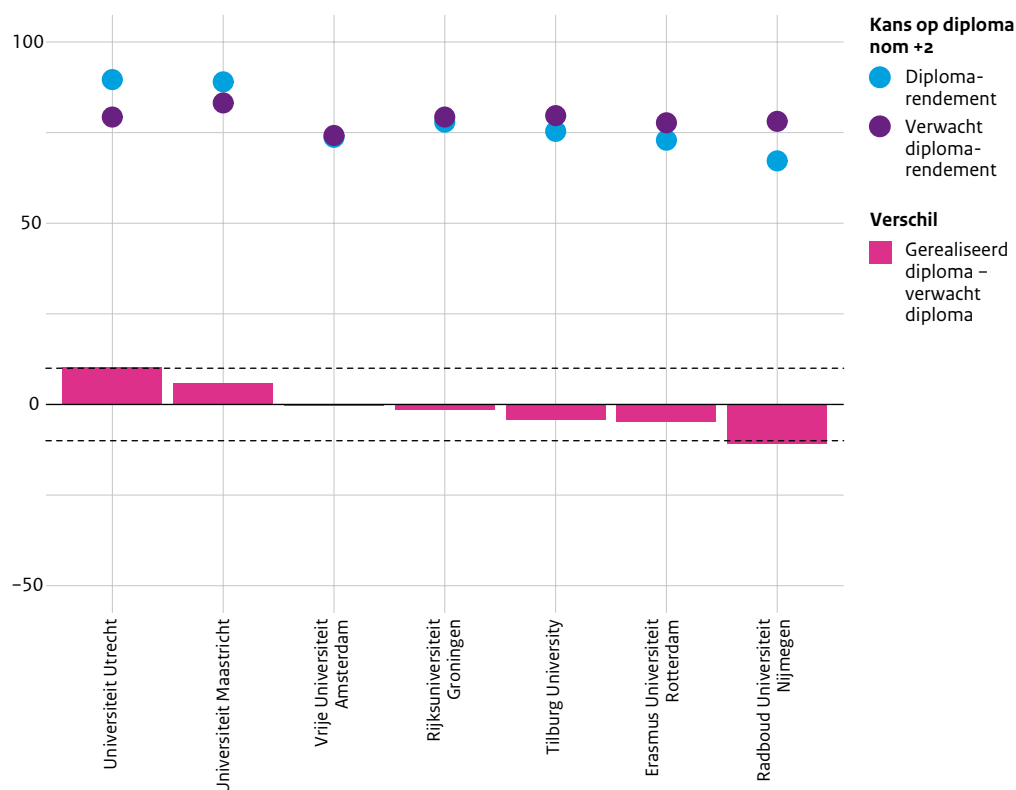
Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2020c

Figuur 6.2d Verskil tussen behaald en verwacht wo-bachelor Rechtsgeleerdheid na nominaal + 2 jaar, cohorten 2010-2012 (n=8.596)

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2020c

Figuur 6.2e Verschil tussen behaald en verwacht diplomarendement wo-bachelor Economie en Bedrijfseconomie na nominaal + 2 jaar, cohorten 2010-2012 (n=4.141)

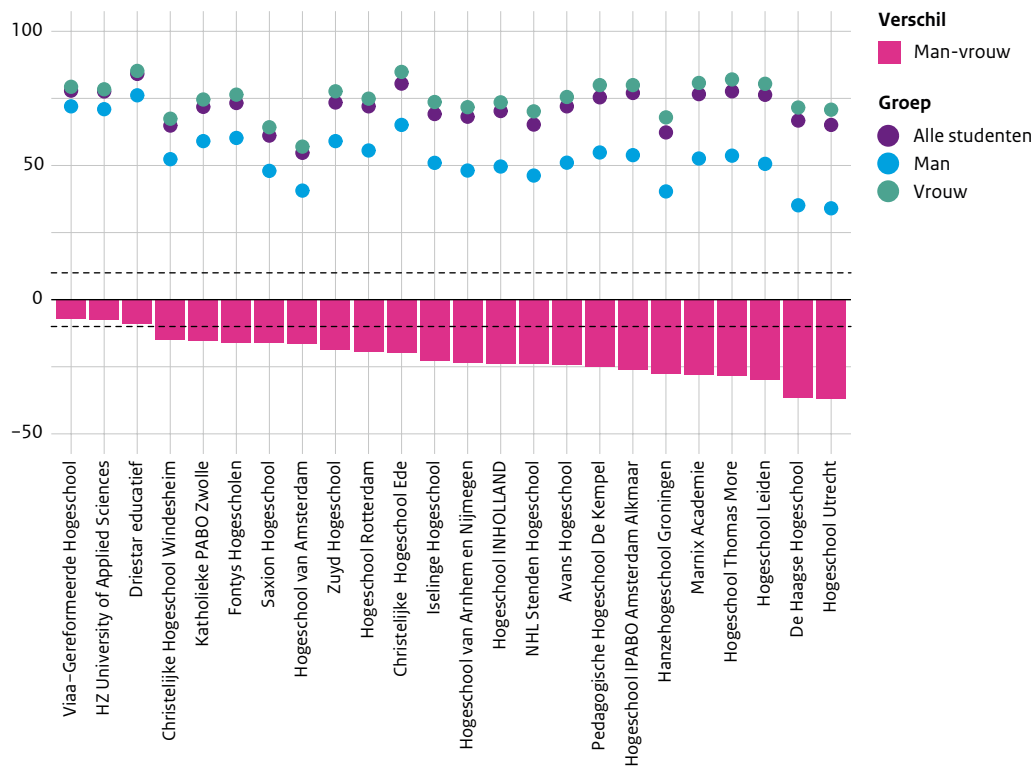
Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2020c

Input voor gesprek over rendementsverschillen • Bovenstaande informatie is een bron voor reflectie van instellingen en opleidingen op het eigen rendement. Welke verklaring heeft de opleiding voor het eigen rendement? Heeft de studentpopulatie andere relevante kenmerken waarvoor niet gecorrigeerd is, bijvoorbeeld meer eerstegeneratiestudenten, of een bepaald type student dat wordt aangetrokken door de Randstad? Zo ja, heeft de instelling gericht beleid om, rekening houdend met die specifieke context, het diplomarendement te verhogen dan wel rendementsverschillen te verkleinen, met behoud van niveau en toegankelijkheid? Evalueert de opleiding dat beleid? Zijn er bepaalde goede voorbeelden die de opleiding met anderen zou kunnen delen?

Verschillen in rendement voor studentengroepen

Verschil tussen mannen en vrouwen bij pabo's groot • Binnen opleidingen bestaan verschillen in het studiesucces van groepen studenten. Zo is de kans op het succesvol afronden van de opleiding bij alle pabo-opleidingen voor vrouwen groter dan mannen. Bij bijna alle opleidingen is dit verschil groter dan 10 procentpunten. Bij bijna een derde van de opleidingen is de diplomakans voor mannen meer dan 25 procentpunten lager. Dit zijn de instellingen ter rechterzijde van Avans Hogeschool in figuur 6.2f. Bij twee derde van de opleidingen ligt de kans op een diploma voor mannen rond of onder de 50 procentpunten. Dat betekent dat minimaal de helft van de mannen die na de propedeuse zijn doorgestroomd naar de hoofdfase, 6 jaar na aanvang van de opleiding geen diploma heeft behaald aan die opleiding.

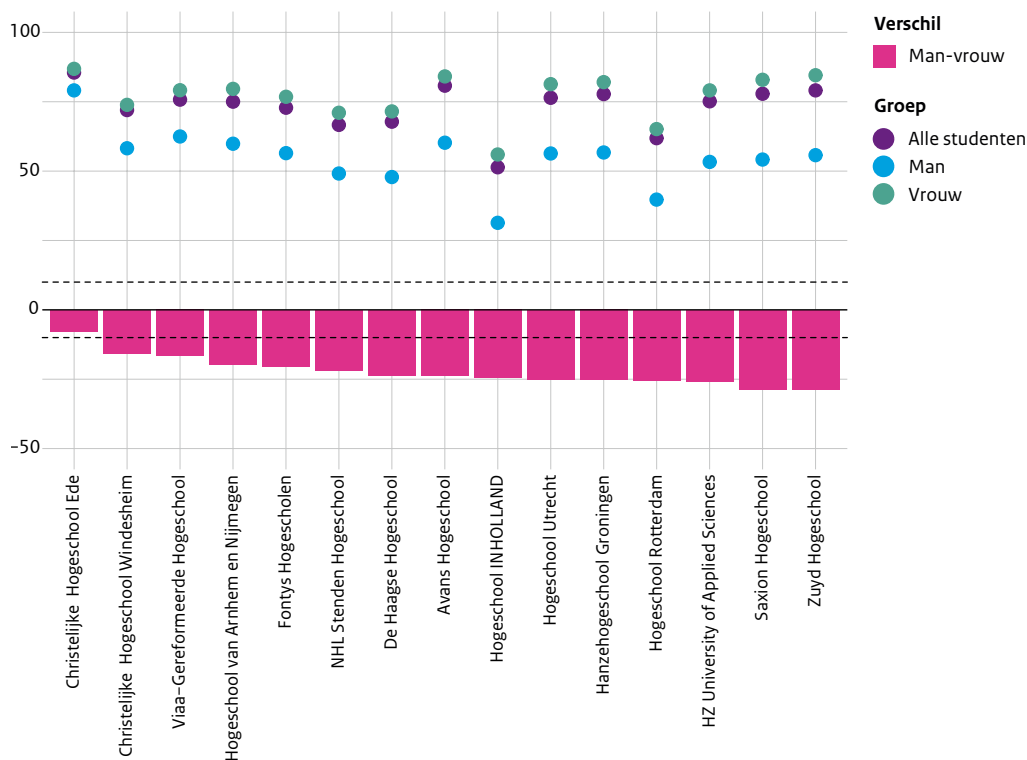
Figuur 6.2f Percentage diploma behaald naar geslacht pabo na nominaal + 2 jaar, cohorten 2010-2012 (n=13.927)

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2020c

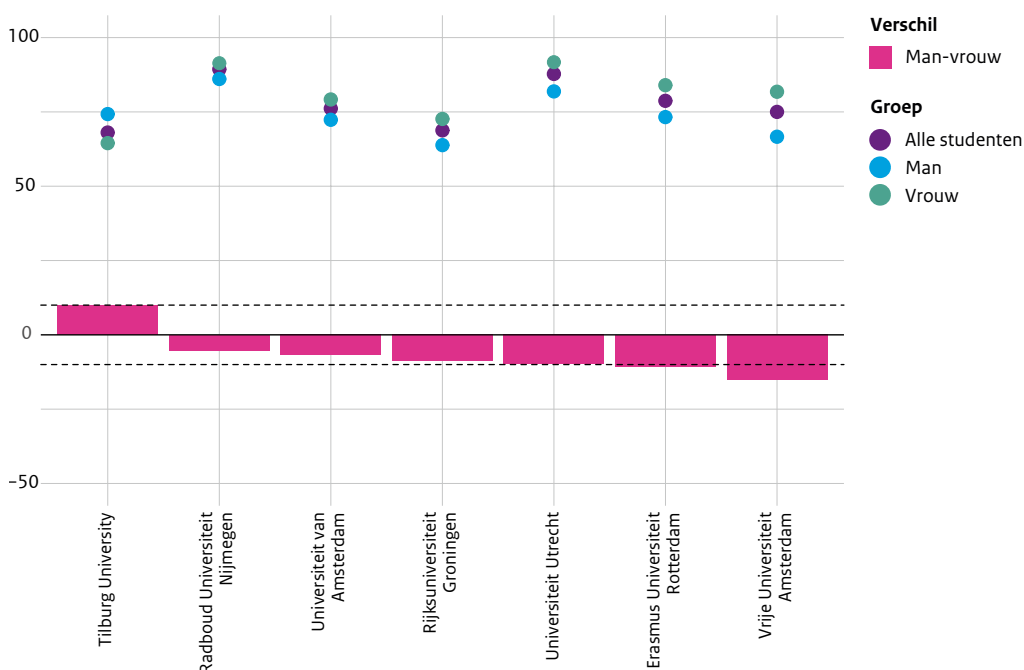
Vrouwen doen het bijna overal beter • Zowel in het hbo als in het wo verschilt de diplomakans van mannen en vrouwen bij soortgelijke opleidingen. Bij de opleiding aan de ene instelling, is het verschil tussen mannelijke en vrouwelijke studenten veel kleiner dan bij diezelfde opleiding aan een andere instelling. Er zijn ook uitzonderingen: mannen bij de wo-opleiding Sociologie hebben in Tilburg een 10 procentpunten hogere diplomakans dan vrouwen. Overigens doen bij deze opleiding vrouwen het minder goed dan gemiddeld bij de andere opleidingen Sociologie. Er zijn ook opleidingen waar het verschil in diplomakans van mannen meer dan 10 procentpunten lager is dan van vrouwen (figuren 6.2g en 6.2h).

Figuur 6.2g Percentage diploma behaald naar geslacht hbo-bachelor Social Work na nominaal + 2 jaar, cohorten 2010-2012 (n=16.555)

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2020c

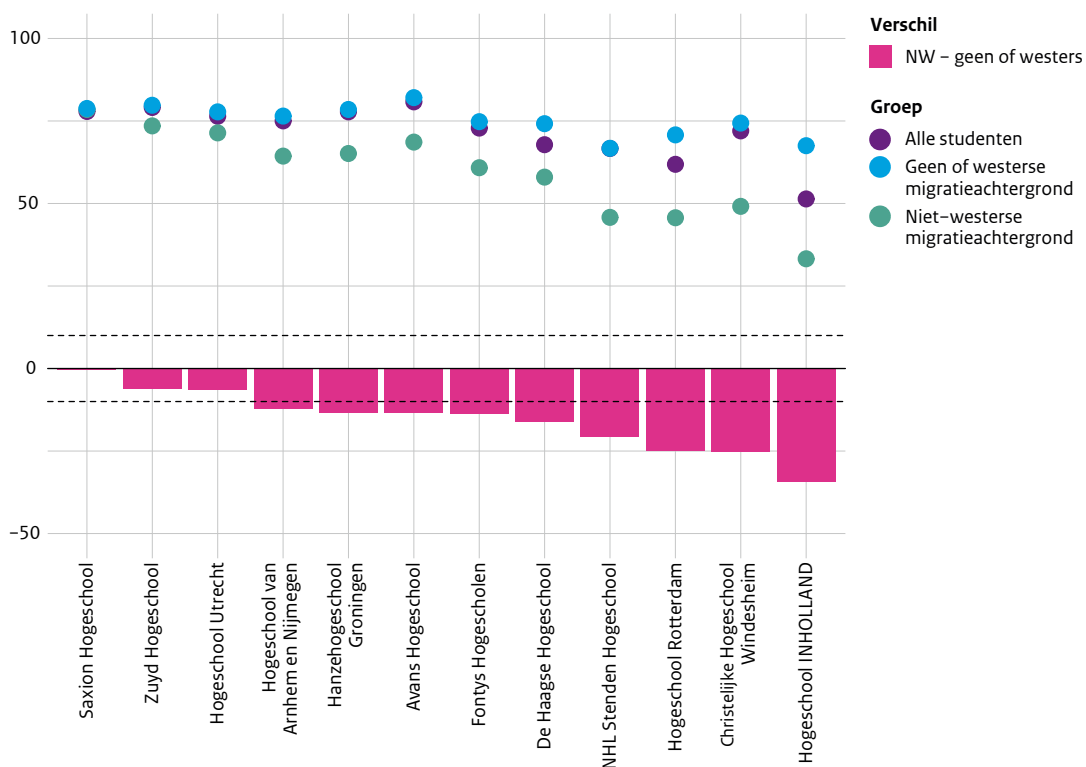
Figuur 6.2h Percentage diploma behaald naar geslacht wo-bachelor Sociologie na nominaal + 2 jaar, cohorten 2010-2012 (n=1.024)

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2020c

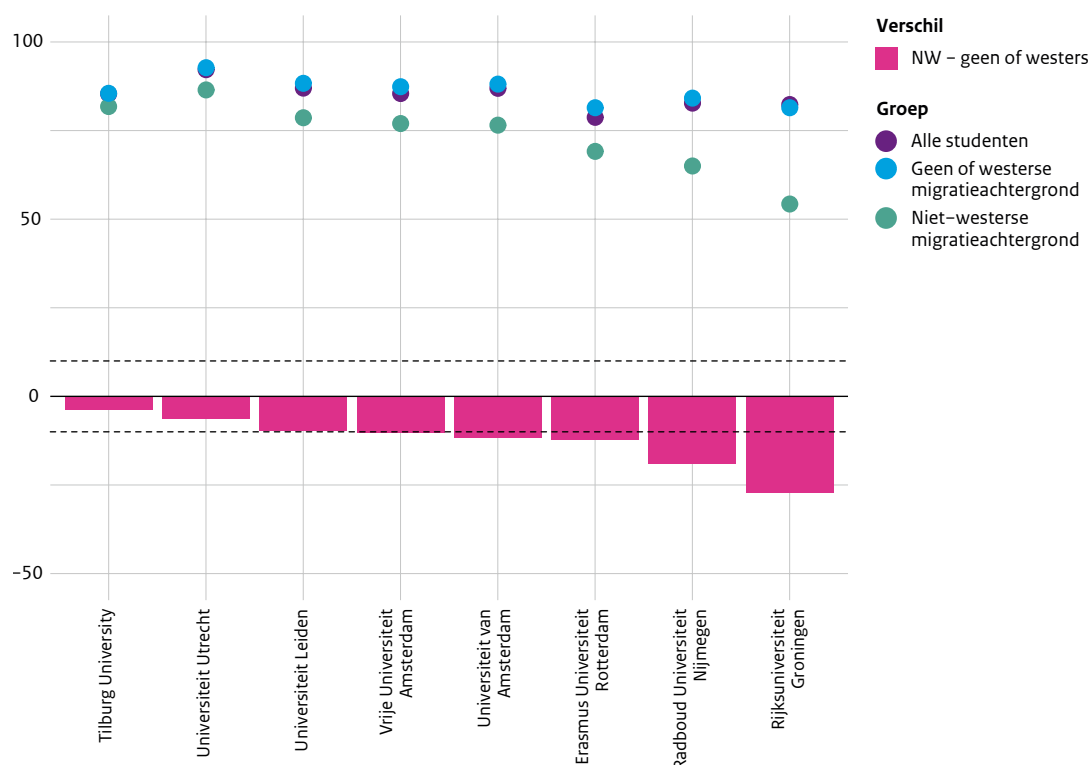
Kleine verschillen goed nieuws? • Bij een aantal clusters van soortgelijke opleidingen, waar de groep studenten met een niet-westerse migratieachtergrond voldoende groot is, is het verschil in diplomakans bij een enkele opleiding klein tussen de studenten met een niet-westerse migratieachtergrond en die zonder of met een westerse migratieachtergrond. Bij een beperkt aantal opleidingen, zoals de hbo-opleiding Social Work van Saxion Hogeschool, is de diplomakans van studenten met een niet-westerse migratieachtergrond bijna gelijk aan die van de studenten zonder migratieachtergrond of met een westerse migratieachtergrond (figuren 6.2i en 6.2j). In het wo is het beeld vergelijkbaar bij de opleiding Psychologie.

Figuur 6.2i Percentage diploma behaald naar migratieachtergrond hbo-bachelor nominaal + 2 jaar, cohorten 2010-2012 (n=16.555)

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2020c

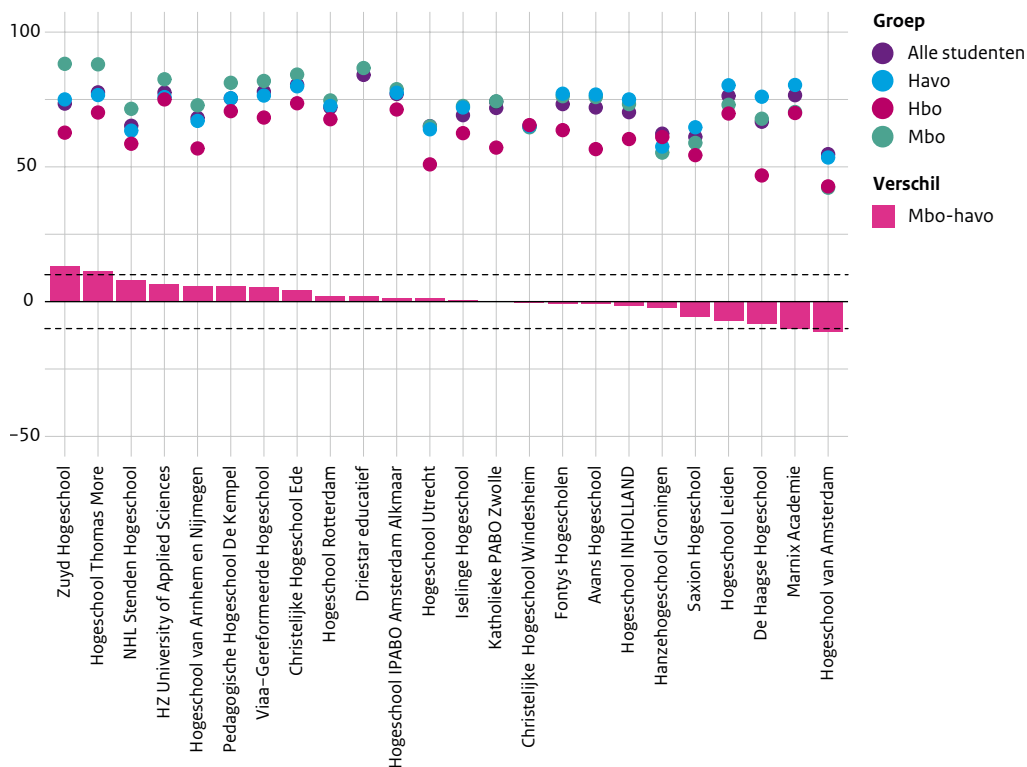
Figuur 6.2j Percentage diploma behaald naar migratieachtergrond wo-bachelor Psychologie na nominaal + 2 jaar, cohorten 2010-2012 (n=9.966)

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2020c

Mbo'ers doen het overwegend goed • Verschillen in rendement tussen opleidingen van verschillende instellingen zijn er ook naargelang de vooropleiding van de student. Bij de pabo is de kans op het halen van een diploma in de nominale cursusduur plus 2 jaar voor mbo'ers over het algemeen hoger dan voor havisten (figuur 6.2k). Toch is op sommige pabo's de kans om een diploma te halen ongeveer gelijk voor havisten en mbo'ers, zoals bij de Katholieke Pabo Zwolle. Bij andere pabo's lopen de succesansen sterk uit elkaar. Aan de ene kant ten gunste van de mbo'ers, bijvoorbeeld bij Zuyd Hogeschool. Aan de andere kant, bij de Marnix Academie bijvoorbeeld, ligt de kans op een diploma juist hoger voor havisten.

Figuur 6.2k Percentage diploma behaald naar vooropleiding pabo na nominaal + 2 jaar, cohorten 2010-2012 (n=13.927)

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2020c

Input voor gesprek over rendementsverschillen • Een gering rendementsverschil tussen studenten met en zonder niet-westerse migratieachtergrond kan erop wijzen dat de opleiding een inclusieve didactische en onderwijskundige benadering voor alle studenten heeft gevonden. Dat is een goed voorbeeld om te delen met andere opleidingen binnen dezelfde instelling en met soortgelijke opleidingen van andere instellingen. Maar het kan ook zijn dat deze opleiding voor alle studenten een laag diplomarendement heeft, of relatief lagere eisen stelt aan studenten. Ook kan van invloed zijn dat de opleiding een specifieke groep studenten met een niet-westerse migratieachtergrond heeft, zoals een Chinese of een Marokkaanse achtergrond. De vraag is of de opleiding zijn eigen studenten goed kent en daarop in beleid en didactiek goed aansluit.

Een opgave voor de opleidingen • Alle studenten die toegelaten worden in het hoger onderwijs hebben in principe de bagage die nodig is om de opleiding succesvol af te ronden. Als opleidingen verschillen in rendementen, ook voor een gecorrigeerde studentenpopulatie, is dat extra aanleiding voor zelfreflectie. Dat geldt voor alle opleidingen, en er is een bijzondere urgentie voor opleidingen in tekortsectoren. Zij hebben de maatschappelijke opdracht om bij te dragen aan voldoende gekwalificeerde afgestudeerden (die een afspiegeling vormen van de samenleving), bijvoorbeeld voor de zorg en het onderwijs.

Opleidingen kunnen de informatie over opleidingsrendementen benutten om te reflecteren op hun eigen rendement. Zij kunnen de conclusies in de eigen instelling delen, onder andere met docenten en opleidingscommissie én met dezelfde opleidingen van de andere instellingen bespreken, zodat oplossingsrichtingen transparant met elkaar gedeeld kunnen worden. Alle instellingen en opleidingen zouden intern, met elkaar, en in het accreditatieproces over deze onderwerpen in gesprek moeten gaan, vanuit de wens om het hoger onderwijs nog beter te maken dan het al is.

Arbeidsmarkt

Arbeidsmarktperspectief hbo goed • Van de hbo-gediplomeerden uit 2015/2016 heeft 88 procent direct na afstuderen een baan of werk. Na een jaar is dat 93 procent en vaak ook op niveau: 81 procent in 2018, terwijl dit in 2013 nog 72 procent was (Vereniging Hogescholen, 2018). Hoewel het aantal vaste banen de laatste 2 jaar wat toeneemt, zijn de meeste afgestudeerden zzp'er of hebben een flexbaan. Ongeveer 27 procent heeft een vaste baan. Studenten die een tweede hbo-opleiding hebben afgerond, hebben een hoger uurloon en ook een iets grotere kans op een baan na een jaar. In het hbo hebben studenten met een opleiding in de sectoren onderwijs (onderwijsgeevenden), techniek (bijvoorbeeld hbo-elektrotechnici) en gezondheidszorg (bijvoorbeeld mondzorg, verpleegkunde) een goed arbeidsmarktperspectief. Degenen met een opleiding in de sector taal en cultuur doen het duidelijk minder goed.

Afgestudeerden wo hoger salaris • Van de wo-mastergediplomeerden uit 2015/2016, heeft 77 procent direct na afstuderen een baan of werk. Na een jaar is dat 90 procent (CBS, 2020). Het overgrote gedeelte, namelijk 83 procent werkt op niveau (VSNU, 2019). Net als de hbo-afgestudeerden hebben de meesten een flexbaan of zijn zzp'er. Studenten met een wo-bachelor of wo-masterdiploma hebben een relatief hoger uurloon na 5 jaar dan hbo-bachelor-gediplomeerden. Het onderwijsniveau maakt dus uit voor de waardering van de arbeidsmarkt. Dat geldt ook voor het behalen van een tweede wo-master. Studenten met 2 afgeronde masters hebben een hoger salaris dan studenten met een masterdiploma; voor de kans op een baan maakt het niet uit. Wo-studenten met een opleiding in de sectoren onderwijs, techniek en gezondheidszorg (bijvoorbeeld artsen) en econometrie hebben een goed arbeidsmarktperspectief. Afgestudeerden met een opleiding in de sector taal en cultuur doen het duidelijk minder goed.

Arbeidsmarkt voor uitvallers • Het aandeel studenten dat voortijdig het hoger onderwijs verlaat met alleen een havo- of vwo-diploma ligt rond de 13 procent. Het arbeidsmarktperspectief van deze groep is duidelijk minder goed vergeleken met studenten die het hoger onderwijs gediplomeerd verlaten. Het uurloon van uitvallers na 5 jaar blijft achter op studenten die wel een diploma hebben behaald (zie hoofdstuk 1). Voor studenten die uitvallen maar al een mbo 4-diploma hadden, is het perspectief beter, waarschijnlijk omdat zij kunnen terugvallen op een beroepsgericht diploma.

6.3 Studentenwelzijn

Eenduidige bevindingen over studentenwelzijn ontbreken • Het is moeilijk vast te stellen hoe het gesteld is met het welzijn van studenten in Nederland. Enerzijds tonen onderzoeken aan dat studenten grote prestatie- en mentale druk ervaren. In toenemende mate ervaren studenten psychische klachten (Schoemaker et al., 2019; SER, 2019; Wennekers, Boelhouwer, Van Campen, & Kullberg, 2019). In onderzoeken van instellingen onder hun eigen studenten wordt geconstateerd dat een groot percentage studenten stress-, depressie- en/of angstklachten ervaart (Gubbels & Kappe, 2019; Van Huisseling et al., 2018; Universiteit Twente, 2019; Windesheim, 2017). Het Interstedelijk Studenten Overleg (ISO) rapporteert, op basis van een meta-analyse, dat een derde van de ondervraagde studenten last heeft van psychisch gerelateerde klachten (Litjens & Ruijrok, 2019). Maar ander onderzoek toont aan dat psychische problemen onder studenten niet toenemen en dat psychische problemen bij studenten even vaak voorkomen als bij niet-studerende leeftijdsgenoten (Van der Velden, Das, & Muffels, 2019).

Aanpak van studentenwelzijn verschilt tussen instellingen • Studenten die studievertraging oplopen door bijzondere omstandigheden, kunnen financiële ondersteuning krijgen uit het profileringsfonds van de instelling waaraan ze studeren. Dit fonds is er ook voor studenten met een functiebeperking. Bekostigde instellingen zijn wettelijk verplicht een profileringsfonds te hebben. De instelling bepaalt de procedure, aard en omvang van de uitkering uit het profileringsfonds (Inspectie van het Onderwijs, 2018d). De effectiviteit van het profileringsfonds is moeilijk vast te stellen. Slechts vijf procent van de studenten is bekend met het profileringsfonds van zijn of haar instelling. Instellingen moeten daarom

de voorlichting aan de studenten over het profileringsfonds verbeteren (Inspectie van het Onderwijs, 2018d; van den Broek et al., 2019).

Daarnaast investeren veel instellingen de studievoorschotgelden in studentenwelzijn. In negen van de tien kwaliteitsafspraken die beschikbaar waren op 17 januari 2020 staan plannen om de studievoorschotgelden te investeren in ondersteuning, begeleiding en informatievoorziening om het studentenwelzijn te verbeteren. Pas tussen 2023 en 2026 worden de daadwerkelijke investeringen en resultaten inzichtelijk. Dan evalueert de NVAO de kwaliteitsafspraken (NVAO, 2018a).

Instellingen nemen verschillende initiatieven • Instellingen zetten verschillende activiteiten op om het welzijn van studenten te bevorderen. Voorbeelden zijn het aanbieden van gratis online psychologische hulp en het aanstellen van extra studentpsychologen. Ook proberen zij de handelingsverlegenheid te doorbreken door extra voorzieningen aan te bieden, het docentteam te professionaliseren en een goede samenwerking met externe partijen op gang te brengen, zoals de geestelijke gezondheidszorg. Studentorganisaties en deskundigen onderstrepen daarbij het belang dat docenten en instellingen hun eigen grenzen kennen.

Structurele en integrale aanpak van belang • Het is nog niet vast te stellen hoe structureel en integraal de aanpak van instellingen is om studentenwelzijn te bevorderen. Studentorganisaties geven aan dat instellingen aan de slag zijn met studentenwelzijn, maar dat er nog veel diversiteit heerst. Zo zijn er volgens de studentorganisaties instellingen die nog te veel ad hoc actie ondernemen. Een gerichte integrale aanpak vraagt een realistische inzet van instellingen en studenten. We mogen verwachten van studenten en instellingen dat zij manieren vinden om problemen hanteerbaar te houden en er goed mee om te gaan. Docenten en instellingen moeten structuren bieden en kunnen doorverwijzen naar ketenpartners, studenten moeten vroegtijdig hun ondersteuningsvraag articuleren. Kennisdeling tussen instellingen, onderzoekers en relevante netwerken kan helpen om ervaringen uit te wisselen en een gerichte aanpak te realiseren. Er zijn instellingen die deelnemen aan het Landelijk Netwerk Studentenwelzijn, geïnitieerd door Expertise Centrum Inclusief Onderwijs (ECIO, voorheen Stichting Handicap en Studie). Dit netwerk is bedoeld om te faciliteren dat instellingen kennis en ervaringen delen die het welzijn van de studerende generatie bevorderen.

De inspectie adviseert om studentenbegeleiding explicieter op te nemen in de rapportages van opleidingsbeoordelingen. De NVAO dient dan eisen te stellen aan de deskundigheid van visitatiepanelen ten aanzien van studentbegeleiding. Dat maakt studentbegeleiding zichtbaar en geeft een impuls om studentenwelzijn te adresseren. Studiebegeleiding wordt beoordeeld in opleidingsaccreditaties of bij de instellingstoets kwaliteitszorg (itk), maar er wordt niet diepgaand over gerapporteerd (NVAO, 2018b). Een tijdelijke focus op studentenbegeleiding, ruimer dan alleen studiebegeleiding, is wenselijk en daarbij kan ingegaan worden op de begeleiding bij studie en loopbaan, psychisch welzijn van studenten en studenten met een functiebeperking. Het profileringsfonds kan betrokken worden bij de beoordeling van studentbegeleiding, omdat het extra financiële ondersteuning kan bieden voor studenten die hier aanspraak op kunnen maken. Instellingen kunnen de gesignaleerde problemen bij begeleiding gebruiken om de opleiding voor de student te verbeteren.

6.4 Kwaliteit en kwaliteitszorg

Accreditatie-oordelen

Basiskwaliteit in orde • De NVAO beoordeelt eens in de 6 jaar de kwaliteit van iedere geaccrediteerde opleiding in het bekostigd en niet-bekostigd hoger onderwijs. In het studiejaar 2018/2019 heeft de NVAO 579 bestaande opleidingen beoordeeld. Slechts 14 van deze opleidingen, ongeveer 2,4 procent, voldeden niet volledig aan de basiskwaliteit en kregen een accreditatie onder voorwaarden. Dit percentage schommelt al jaren rond de 4 à 5 procent. Als opleidingen niet aan de basiskwaliteit voldeden, had dit vaak met de standaard toetsing of eindniveau te maken.

De basiskwaliteit van het Nederlandse hoger onderwijs is hiermee voor het overgrote deel van de opleidingen in orde. Dit positieve beeld wordt bevestigd in internationaal onderzoek (OECD, 2019).

Ook komt het tot uitdrukking in de waardering van studenten; in het hbo is 73 procent van de studenten (zeer) tevreden, in het wo 84 procent (NSE, 2020).

Itk verloopt positief • De instellingstoets kwaliteitszorg (itk) is een onafhankelijke beoordeling van de interne kwaliteitszorg van de instelling. De itk schenkt aandacht aan zowel het systeem van kwaliteitszorg als aan de kwaliteitscultuur. In het studiejaar 2018/2019 hebben elf instellingen, vijf universiteiten en zes bekostigde hogescholen een besluit over hun itk gekregen: tien waren positief, een positief onder voorwaarden. De voorwaarden betroffen de evaluatie en monitoring. Over het algemeen is de tweede ronde van de itk in 2018/2019 dus positief verlopen.

Ruim een kwart van de tno's niet positief • De NVAO heeft in studiejaar 2018/2019 63 keer een toets nieuwe opleiding (tno) uitgevoerd op verzoek van een hoger onderwijsinstelling. 46 aanvragen voldeden aan de basiskwaliteit en kregen groen licht om te starten. Voor 17 aanvragen – en dat zijn er naar onze mening erg veel – gold dat niet: 12 opleidingen kregen voorwaarden en 5 aanvragen werden teruggetrokken. Bij een analyse van de voorwaarden bleek dat de standaard onderwijsleeromgeving relatief vaak als onvoldoende wordt beoordeeld. Met de onderwijsleeromgeving wordt een omgeving bedoeld, die bevordert dat studenten op een actieve wijze deelnemen aan de vormgeving van het eigen leerproces. In 2018/2019 heeft de NVAO ook 2 verzwaarde tno-aanvragen behandeld. Deze toets is voor organisaties die op dat moment nog geen hoger onderwijsinstelling (rpho, rechtspersoon voor hoger onderwijs) zijn. Van deze aanvragen is er 1 van de 2 teruggetrokken, een andere heeft een negatief tno-besluit gekregen. Er zijn in het studiejaar 2018/2019 geen nieuwe rpho's bijgekomen.

Onderwerpen die impliciet bij accreditatie aan de orde komen

Studentbegeleiding explicieter onderdeel van accreditaties • In opleidingsaccreditaties of bij de itk, wordt de begeleiding van studenten en de informatievoorziening aan studenten beoordeeld. Deze begeleiding en voorzieningen moeten studievoortgang bevorderen en aansluiten bij de behoeften van de studenten, waaronder die van de studenten met een functiebeperking. Uit de itk's in 2018/2019 blijkt dat instellingen verschillende voorzieningen hebben om ondersteuning te bieden aan studenten met een functiebeperking. Soms worden daarnaast ook internationale studenten en langstudeerders als specifieke doelgroepen genoemd. Verscheidene malen vermelden de rapporten als verbeterpunt de communicatie/informatievoorziening over de voorzieningen voor studenten met een functiebeperking. Bij opleidingsaccreditaties wordt aandacht besteed aan de studeerbaarheid van opleidingen. De inspectie geeft ter overweging om gedurende enkele jaren van de visitatiepanels te vragen dat zij, binnen het bestaande beoordelingskader van de NVAO, meer expliciet rapporteren over studentenwelzijn. Panels die hun oordelen expliciet onderbouwen en goede voorbeelden beschrijven zouden het voor instellingen mogelijk maken om van elkaar te leren. Dit zou de NVAO ook kunnen benutten om een meta-analyse van dit thema te maken. Als deze thema's, die bij het maatschappelijk debat horen over de kwaliteit van het hoger onderwijs, in de rapportages meer zichtbaar worden, kan dat het maatschappelijke vertrouwen in het accreditatiestelsel verder versterken. Daarbij past het, naast studie- en loopbaanbegeleiding, aandacht te besteden aan begeleiding van het psychisch welzijn van studenten.

Aandacht voor sociale veiligheid als impuls voor kwaliteitscultuur • Begin 2019 verschenen twee rapporten over (seksuele) intimidatie in de universitaire wereld. Vakbonden FNV en VAWO stelden dat vier op de tien universiteitsmedewerkers last heeft van pesten, roddelen, uitsluiting of machtsmisbruik. Het rapport van het Landelijk Netwerk Vrouwelijke Hoogleraren (Naezer, van den Brink & Benschop, 2019) bevatte getuigenissen van ruim vijftig vrouwelijke academici over hun ervaringen met zaken als obstructie van de wetenschapspraktijk, seksuele intimidatie, fysieke en verbale bedreiging, belediging en uitsluiting. Van verschillende kanten wordt nu gepleit voor en gewerkt aan een cultuurverandering. Er is een intensief maatschappelijk debat gaande over omgangsvormen op de werkvloer, over werkdruk en de traditioneel lagere waardering van onderwijs naast onderzoek. Het is opmerkelijk dat dit alles in de accreditatiebesluiten en de onderliggende beoordelingsrapporten behoorlijk beperkt en abstract aan de orde komt. Bij instellingen zonder itk komen zaken als personeelsbeleid, leiderschap, aanspreekbaarheid en studentenbetrokkenheid bij de uitgebreide

opleidingsbeoordeling aan bod. Bij instellingen die een itk hebben, komen werkdruk en professionalisering in de itk aan bod als het instellingsbreed beleid en voorzieningen betreft. In bijna alle elf itk-rapporten uit 2018/2019 is sprake van hoge werkdruk onder werknemers. Er staan vrij abstracte passages over de initiatieven die besturen ondernemen om de werkdruk te verlagen, of hanteerbaar te maken. Het abstractieniveau in de rapporten en besluiten maakt het niet goed mogelijk om te herleiden wat goede voorbeelden zijn waarbij instellingen van elkaar kunnen leren. Problemen met sociale veiligheid worden in geen enkel visitatierapport of accreditatiebesluit genoemd. Te overwegen valt om van de visitatiepanels te vragen dat zij tijdelijk, binnen het bestaande beoordelingskader van de NVAO, meer expliciet rapporteren over sociale veiligheid en werkdruk. Meer diepgaande aandacht - binnen de bestaande beoordelingskaders van de NVAO - voor en/of expliciete rapportage over sociale veiligheid bij beoordelingen, zou een impuls betekenen voor de kwaliteitscultuur van instellingen.

Informatie die niet bij accreditaties wordt gebruikt

Beleid rond studiesucces geen onderdeel beoordeling • Instellingen zijn niet verplicht kwantitatieve gegevens over studiesucces aan de NVAO te sturen, ter voorbereiding van een visitatie. Vaak kijken de visitatiepanels en de NVAO dan ook niet meer naar rendement, uitval en switch van studenten. Als een opleiding wel gegevens aanlevert, kunnen de visitatiepanels niet beschikken over referentiegegevens van vergelijkbare opleidingen die gecorrigeerd zijn voor studentenpopulatie. Dit is opvallend omdat studiesucces, en daar is uitval, switch en rendement onderdeel van - nog steeds een zorgpunt is, zeker voor bepaalde groepen van studenten.

De verschillende definities die hoger onderwijsinstellingen gebruiken om studiesucces te kwantificeren bemoeilijken een gesprek over switch, uitval en rendement. Ook bestaat bij vele betrokkenen de vrees dat er veel energie gaat zitten in het corrigeren van verkeerde beeldvorming, die kan ontstaan als er ongenueanceerde benchmarks worden gemaakt. Daarnaast kan een eenzijdige focus op studenten-aantallen en rendement veel negatieve neveneffecten hebben. Desondanks vindt de inspectie dat cijfers over switch, rendement en uitval bij opleidingen als een relevant aspect van studentsucces en van kwaliteit gezien moeten worden. Gegevens over ongediplomeerde uitval, rendement en switch moeten aan de orde komen in gesprekken tussen opleidingen en visitatiepanels. Daarbij ligt het voor de hand uit te gaan van landelijke definities van DUO en referentiegegevens beschikbaar te stellen. Deze data kunnen een basis vormen voor een oordeel over de maatregelen van de opleiding rond studiesucces. Het voedt een gesprek over verklaringen, over kwetsbare groepen en verbeteringen. Deze data en verklaringen verdienen een plek in visitatierapporten.

Klachten geen informatiebron voor visitatiepanels • Tijdens visitatiebezoeken in 2018-2019 planden vele panels een spreekuur in voor studenten en medewerkers. Dan kunnen studenten en medewerkers hun ervaringen met de onderwijskwaliteit en de kwaliteitscultuur aan het panel kenbaar maken. Maar de panels konden niet beschikken over klachten van studenten en eventuele signalen van docenten die de inspectie de jaren voor de visitatie had ontvangen. In een samenwerkingsovereenkomst hebben de inspectie, de NVAO en de Commissie Doelmatigheid Hoger Onderwijs (CDHO) vastgelegd elkaar te informeren over signalen die voor de onderlinge samenwerking relevant zijn. Zowel de NVAO als de inspectie vinden dat dergelijke informatie, naast andere gegevens als mediaberichten, een zinvolle informatiebron kunnen zijn voor visitatiepanels en streven ernaar deze beschikbaar te stellen. In sommige landen, zoals Noorwegen en Vlaanderen, krijgen visitatiepanels al een informatiedossier over de instelling of opleiding die ze bezoeken.

Lerend vermogen versterken • Het opnemen van (tijdelijke) aandachtspunten bij visitaties en accreditaties, zoals studentenwelzijn, sociale veiligheid en rendementen, kan verfrissend werken als tegenwicht tegen de routine die instellingen geleidelijk bij accreditaties zijn gaan ervaren. Kennisdeling over deze aandachtspunten is mogelijk als er expliciet over wordt gerapporteerd en er een overkoepelende analyse van rapporten en besluiten volgt. De inspectie heeft regelmatig aangedrongen op meer kennisdeling naar aanleiding van visitaties en accreditaties van bestaande opleidingen en tno's (Inspectie van het Onderwijs, 2018a en 2013). We adviseerden om (kritische) opmerkingen in rapporten over bestaande en nieuwe opleidingen te analyseren. Instellingen kunnen deze analyses gebruiken om van te leren (Inspectie van het Onderwijs, 2018a). De NVAO en de overheid kunnen deze informatie

gebruiken om het stelsel verder te ontwikkelen. Toch zijn er aan het eind van het studiejaar 2018/2019 weer geen analyses. Uiteraard delen sommige instellingen informeel informatie in verschillende netwerken zoals opleiding-, cluster- of directeurenoverleg, of in een netwerk van kwaliteitszorgmedewerkers. Een meer structurele, clusteroverstijgende kennisdeling gefaciliteerd door de NVAO die de data beheert en direct contact heeft met de voorzitters van de visitatiepanels, zou nuttig kunnen zijn.

Kennisdeling over toetsing

Toetsing een kwetsbaar onderdeel van de basiskwaliteit • In deze paragraaf geven we een aanzet voor een dergelijke analyse. We beschrijven wat er in de visitatierapporten over toetsing is geschreven. Opleidingen worden bij een beperkte opleidingsbeoordeling (bob) beoordeeld op vier standaarden: de beoogde leerresultaten, de onderwijsleeromgeving, de toetsing en de gerealiseerde leerresultaten. Bij opleidingen die geen instellingstoets kwaliteitszorg (itk) hebben, zijn deze standaarden nog onderverdeeld en aangevuld met standaarden die bijvoorbeeld de kwaliteitszorg en personeelsbeleid betreffen. Een voldoende op de standaard toetsing betekent dat de opleiding over een adequaat systeem van toetsing beschikt (NVAO, Beoordelingskader accreditatiestelsel hoger onderwijs Nederland, 2018).

Als opleidingen in studiejaar 2018/2019 niet geheel aan de basiskwaliteit voldeden, kwam dat in de helft van de gevallen doordat de standaard toetsing onvoldoende was. Van alle 14 onvoldoendes op standaarden in de beperkte en uitgebreide opleidingsbeoordeling samen, waren er 7 voor toetsing. Dat betrof 6 opleidingen in het wo en 1 in het hbo. Dit is geen nieuw beeld: ook bij de beoordelingen in het studiejaar 2016/2017 met het beoordelingskader 2016, was de helft van de onvoldoendes voor toetsing en allemaal betroffen ze opleidingen in het wetenschappelijk onderwijs. Het gaat bij de onvoldoendes om kleine aantallen, maar de visitatiepanels plaatsen ook bij de opleidingen die wel aan de basiskwaliteit voldoen relatief vaak opmerkingen over de kwaliteit van de toetsing.

Alignement en zorgvuldige implementatie toetsprocedures nodig • Om te achterhalen waar de problemen zitten heeft de inspectie de NVAO-besluiten en de onderliggende visitatierapporten geanalyseerd van opleidingen die een onvoldoende kregen op de standaard toetsing in het studiejaar 2018/2019. Vaak werden opmerkingen en aanbevelingen van onderstaande strekking geformuleerd.

- De cursusdoelen moeten strikter en directer geformuleerd worden, om de afstemming van cursusdoelen en examens te vereenvoudigen (alignement).
- De perceptie van de regels en voorschriften van de examencommissie, het opleidingsmanagement en de examinatoren komen niet geheel overeen.
- De regels en voorschriften voor het examen en de beoordeling van het programma zijn niet allemaal correct geïmplementeerd, en/of worden niet consequent nageleefd.
- De examencommissie kan actiever en steekproefsgewijs de kwaliteit van de beoordeling van scripties monitoren.
- Toetsprocedures voor verschillende (master)opleidingen worden niet beargumenteerd of verschillend geformuleerd, gebruikte termen moeten helderder gedefinieerd en gerelateerd worden aan beoordelingscriteria.

Vergelijkbare opmerkingen zijn ook te lezen in visitatierapporten van opleidingen die wel een voldoende kregen voor toetsing. Adequate formulering van leerdoelen en goede inbedding van heldere procedures in de opleiding zijn een belangrijk aandachtspunt.

6.5 Wetgeving en de praktijk van het hoger onderwijs

Het begrip opleiding

Verschil opleiding-track diffuus • De Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek (WHW) biedt al decennia het wettelijk kader waarbinnen instellingen hun onderwijs moeten vormgeven. Het begrip opleiding is een belangrijk aangrijpingspunt voor de regulering. De wet bepaalt dat een instelling het onderwijs aanbiedt in de vorm van opleidingen. Een opleiding wordt gedefinieerd als een samenhangend geheel van onderwijseenheden, gericht op welomschreven doelstellingen

(WHW, artikel 7.3). Opleidingen in het hoger onderwijs zijn geregistreerd in het Centraal Register Opleidingen Hoger Onderwijs (CROHO). In de praktijk wordt de definitie van een opleiding breed opgevat. Instellingen geven aan dat ze veel tracks aanbieden, afstudeerrichtingen of specialisaties binnen opleidingen. Ook is er een verscheidenheid aan routes tot het leraarschap. Een track (traject) is nu niet gedefinieerd in de WHW. Instellingen gebruiken de term vaak zonder eigen heldere definitie. Het onderscheid tussen een opleiding en een track wordt nog onduidelijker, doordat instellingen in de voorlichting aan studenten vaak een andere benaming (soms de benaming van de track) gebruiken dan de formele CROHO-benaming van een opleiding. In het wetsvoorstel Taal en toegankelijkheid wordt aangeduid dat een track een programma binnen een opleiding is leidend tot dezelfde eindcompetenties, een omschrijving die zo ruim is dat het zowel kan gaan om een totaal ander curriculum als om een beperkt pakket keuzevakken.

Samenhangend geheel van onderwijseenheden verschuift naar student • De flexibele routes binnen het experiment leeruitkomsten, bevatten geen vast onderwijsprogramma, maar alleen een vast geheel van leeruitkomsten. Iedere student heeft een eigen programma dat wordt vastgelegd in een onderwijs-overeenkomst. De individuele programma's zijn ieder op zich een samenhangend programma. Maar, de ene flexibele opleiding onderscheidt zich niet van de ander, doordat er sprake is van verschillende samenhangende gehelen van onderwijseenheden. Die verschillen zijn er al op het niveau van de student. Voor deze flexibele routes is gebruik gemaakt van een experimenteerbepaling. Als flexibilisering meer dan voorheen de norm wordt, dan moet, zoals ook voorzien, de WHW aangepast worden.

Leraarschap niet alleen via WHW-opleidingen • Er zijn vele routes naar het leraarschap. Dit zijn lang niet allemaal opleidingen in termen van de WHW. Zo zijn er routes die resulteren in een onderwijsbevoegdheid, maar niet in een bachelor- of mastergraad. Voor het mogelijk maken van deze routes heeft de overheid verschillende regelingen gemaakt die aansluiten bij de wetten van de sector, waarvoor de afgestudeerde een bevoegdheid verwerft. Als dergelijke maatwerktrajecten de toekomst zijn, en niet de uitzondering, is aanpassing van de WHW gewenst.

De begrippen opleidingsvariant en studielast

Fluide onderscheid tussen voltijd, deeltijd en duaal • Ook de begrippen opleidingsvariant en studielast zijn belangrijke aangrijpingspunten voor sturing. In de huidige praktijk van het hoger onderwijs is geen helder onderscheid meer te maken tussen voltijd en deeltijd en tussen deeltijd en duaal. Voltijd betekent niet per se dat er meer contacturen zijn, of dat de opleiding korter duurt dan de deeltijdvariant. Ook het onderscheid tussen duaal en deeltijd is fluide geworden. De WHW biedt in veel gevallen onvoldoende houvast om in het huidige hoger onderwijs een helder onderscheid tussen de varianten te maken. De formele CROHO-registratie van voltijd, deeltijd of duaal heeft daarmee veel van haar informatieve waarde voor de inrichting van de opleiding verloren. En dit terwijl het onderscheid wel van groot belang is, bijvoorbeeld voor de rechten op studiefinanciering.

Studielast minder goed te definiëren • Door steeds meer te redeneren vanuit leeruitkomsten in plaats van een onderwijsaanbod, verliezen de begrippen deeltijd en studielast nog meer hun betekenis. Flexibele routes kenmerken zich immers door beoordeling van grotere eenheden van verworven leeruitkomsten. De manier waarop de student die leeruitkomsten onder de knie heeft gekregen en hoeveel tijd hij daaraan heeft besteed, is niet af te leiden uit een geprogrammeerd aanbod. Dit kan ook sterk verschillen per student. De WHW bepaalt echter dat de studielast van een onderwijseenheid wordt uitgedrukt in studiepunten.

Onderwijsaanbod door één instelling

Samenwerkingsverbanden tussen instellingen • De wet veronderstelt dat hoger onderwijs wordt verzorgd door één instelling, met als uitgangspunt een vestigingsplaats. In de praktijk zijn er veel samenwerkingsverbanden in het hoger onderwijs, waarbij zowel de uitvoering als de verantwoordelijkheid voor het onderwijsaanbod is verdeeld over verschillende partners. Bijna 40 procent van de niet-bekostigde instellingen vermeldt in het verslag van werkzaamheden een samenwerking met een

onderwijsaanbieder binnen, of buiten Europa. De samenwerking kan gaan om het uitwisselen van studenten, samenwerken op het gebied van onderzoek, uitwisselen van expertise en soms door samen (onderdelen van) opleidingen te verzorgen. Ook bekostigde instellingen hebben veel samenwerkingsverbanden. Samenwerking tussen mbo en hbo vindt bijvoorbeeld plaats bij de Associate degrees. Samenwerking tussen lerarenopleidingen in het hbo en universiteiten krijgt vorm in de academische lerarenopleidingen primair onderwijs. Ook zien we soms samenwerking tussen hbo en wo, waarbij een hogeschool een universitaire bachelorgraad uitreikt, of een universiteit juist een hbo-bachelorgraad. Bekostigde hogescholen en universiteiten bieden contractonderwijs aan in de vorm van cursussen of geaccrediteerde post-initiële masters, soms in aparte bv's. Ook zijn er bekostigde instellingen die een deel van het onderwijs uitbesteden aan niet-bekostigde instellingen. Bij sommige samenwerkingsverbanden is niet meer duidelijk waar de verantwoordelijkheid precies ligt en onder welke wetgeving het onderwijs valt. De regels voor rechtspersonen en het zelf verzorgen van onderwijs, geven onvoldoende duidelijke kaders.

Wet en praktijk

Instellingen kennen de wet niet altijd • Veel begrippen in de WHW zijn open geformuleerd, met als voordeel dat instellingen ruimte krijgen voor maatwerk bij de implementatie. De wetgever gaat ervan uit dat de instelling bekend is met de WHW, en dat de interne 'checks and balances' tussen bestuur en medezeggenschap leiden tot een passende implementatie van de wetsartikelen. Maar de inspectie merkt dat instellingen soms niet goed op de hoogte zijn van de wetgeving en dat de medezeggenschap niet altijd corrigeert. Een voorbeeld is de bepaling inzake de Gedragscodes voor onderwijs in een andere taal, zoals bedoeld in artikel 7.2c van de WHW. In 2018 bleek dat veel instellingen onbekend waren met dit artikel (Inspectie van het Onderwijs, 2018c). De inspectie heeft de instellingen zonder gedragscode daarop aangesproken. In 2019 bleek dat alle instellingen die daartoe verplicht zijn, inmiddels wel beschikken over een gedragscode voor onderwijs in een andere taal. Ook bij het toezicht op de naleving van de Wet bescherming namen en graden hoger onderwijs, blijkt dat instellingen de wet niet altijd goed kennen.

Weinig houvast bij interpretatie van open geformuleerde wetsartikelen • Sommige instellingen brengen naar voren dat de interpretatie van open geformuleerde wetsartikelen lastig is; de Memorie van Toelichting is weinig behulpzaam om te komen tot een interpretatie 'in de geest van de wet'. De toelichting is daarvoor te zeer verouderd en sluit matig aan bij de huidige samenwerking, digitalisering en internationalisering. Instellingen moeten dan voor een goede interpretatie terugvallen op tal van brieven die het departement in de loop der jaren heeft geschreven, zoals bijvoorbeeld de notitie Helderheid.

Problemen die samenhangen met sturing • De gebrekkige aansluiting tussen het statische begrippenkader uit de WHW en de nieuwe, meer fluïde onderwijsvormen die vaak vanuit samenwerkingsverbanden worden vormgegeven, leidt in de praktijk tot problemen in de sturing op hoger onderwijs. Dit blijkt uit signalen en diverse onderzoeken van de inspectie in het kader van het toezicht op de naleving van wet- en regelgeving. De problemen doen zich vooral voor als het gaat om het zicht op de kwaliteit van opleidingen, governance, rechtmatigheid, doelmatigheid, transparantie en ervaren betrouwbaarheid van de overheid. In 2019 heeft de inspectie 270 meldingen gekregen over het hoger onderwijs. De meeste meldingen gingen over een situatie bij een bekostigde hogeschool (38 procent), bekostigde universiteit (14 procent), of niet-bekostigde instelling (15 procent). Een derde van de meldingen betrof onderwerpen die niet gerelateerd waren aan een specifieke instelling, maar bredere vraagstukken betroffen.

Beperkt zicht op de kwaliteit van onderwijs • De NVAO beoordeelt de kwaliteit van opleidingen eens in de zes jaar. Doordat steeds meer onderwijs niet goed past in de wettelijke definitie van opleiding, ontstaat het probleem dat opleidingsvormen buiten de reikwijdte van het accreditatiestelsel vallen. De NVAO heeft (nog) geen zicht op de kwaliteit van tracks binnen opleidingen. In het beoordelingskader 2018 is opgenomen dat instellingen de NVAO moeten informeren over alle routes of tracks binnen de opleiding, maar zolang het begrip track diffuus is, blijft dit lastig. De NVAO heeft de indruk dat

masterprogramma's vaak (meerdere) tracks hebben, de wo-bacheloropleidingen weinig en de hbo-bacheloropleidingen weer wat meer. Er is geen concreet overzicht van de tracks. Door het ontbreken van definities lijkt het niet waarschijnlijk dat zo'n overzicht er komt. De NVAO beoordeelt evenmin de kwaliteit van de routes buiten officiële opleidingen, zoals de routes tot het leraarschap voor specifieke doelgroepen en die niet leiden tot een bachelor- of mastergraad. Maar deze leiden wel tot een onderwijsbevoegdheid. We concluderen dat er geen volledig zicht is op de kwaliteit van het onderwijs omdat tracks en bepaalde routes tot het leraarschap niet onder de reikwijdte van accreditatie vallen. Enkele van deze routes vallen ook niet onder inspectietoezicht. Zo ontbreekt daar ieder extern toezicht, hetgeen we als risico beschouwen.

Sommige geaccrediteerde post-initiële opleidingen worden verzorgd door aparte organisatorische eenheden van bekostigde instellingen, de zogenaamde contractpoot. Als deze instelling de itk heeft behaald, hanteert de NVAO bij een beoordeling van de post-initiële opleidingen de bob. Wij betwijfelen of dit terecht is, aangezien de itk niet is verleend aan het contractdeel van de instelling. Mogelijk volstaat de bob dan niet. Hier zien we dat de veronderstelling in de WHW dat de instelling, in dit geval de bekostigde hoger onderwijsinstelling, verantwoordelijk is voor al het onderwijs niet meer volledig aansluit op de praktijk.

Governance en interne checks en balances bemoeilijkt • In de WHW staat hoe instellingen hun interne checks and balances moeten regelen. Het instellingsbestuur is de eindverantwoordelijke voor de kwaliteit van het onderwijs. Opleidingscommissies in het bekostigd hoger onderwijs hebben de wettelijke taak te adviseren over het bevorderen en waarborgen van de kwaliteit van de opleiding. Ook hebben ze instemmingsrecht op delen van de onderwijs- en examenregeling (OER). Over andere delen van de OER heeft de medezeggenschapsraad instemmingsrecht. Niet altijd functioneren deze checks and balances goed; de belangstelling voor de opleidingscommissies en medezeggenschapsraad is bij veel instellingen nog steeds gering. Bovendien is het risico groter dat onduidelijk is welke organisatie de verantwoordelijkheid heeft over het onderwijsaanbod, als meerdere instellingen een opleiding samen verzorgen. Opleidingscommissies missen dan vaak het directe contact met de gehele opleiding om goed te kunnen adviseren. Dit geldt ook voor onderwijs dat studenten volgen bij een samenwerkingspartner in het buitenland. De fysieke afstand en culturele verschillen kunnen de kwaliteitsborging van vakken in het buitenland bemoeilijken, evenals de beoordeling of vakken die in het buitenland gevolgd zijn, in Nederland tot vrijstellingen mogen leiden.

Soms bestaan voor diverse opleidingen en cursussen binnen een instelling diverse rechtspersonen waarbij het voor de student, en soms ook voor de inspectie, weinig transparant is wie de verantwoordelijkheid draagt. Het is de student dan niet altijd duidelijk waar hij met een klacht terecht kan. Ook voor de inspectie bemoeilijken complexe structuren van rechtspersonen het toezicht, zoals bijvoorbeeld bij het toezicht op de naleving van de Wet bescherming namen en graden hoger onderwijs.

Naleving wordt bemoeilijkt • Volgens de WHW mag alleen een graad worden verleend door een bekostigde hoger onderwijsinstelling, of door een rechtspersoon met een graadverlenende bevoegdheid (rpho). Bij samenwerkingsconstructies is vaak minder inzichtelijk of dit inderdaad het geval is. Dit kan tot spanning met de WHW leiden en mogelijk tot gebreken in de naleving. Uitgangspunt van de WHW is dat een instelling zelf de opleiding verzorgt. Soms besteedt een bekostigde instelling grote delen van het curriculum uit aan een, al dan niet erkende niet-bekostigde samenwerkingspartner. De WHW bepaalt dat een instelling het onderwijs verzorgt, maar geeft onvoldoende duidelijkheid in hoeverre de verzorging mag worden uitbesteed. In de Notitie Helderheid – een ministeriële brief met financiële spelregels over de bekostiging van het hoger onderwijs waarover instellingen veel vragen hebben – en in de Beleidsregel bevoegdheid graadverlening hoger onderwijs (artikel 3) voor de rpho's, staan grotendeels vergelijkbare passages, die aangeven dat de erkende of bekostigde hoger onderwijsinstelling ten minste zelf de kern van het curriculum moet verzorgen. De kern van het curriculum wordt omschreven met ten minste de propedeutische fase en de afstudeerfase van het curriculum. Ook is bepaald dat niet meer dan een derde van het totale curriculum, inclusief stages en afstudeerprojecten, aan derden wordt uitbesteed. Maar deze terminologie is voor een deel van het hoger onderwijs achterhaald. Zo kennen Associate degrees geen propedeutische fase. Ook bij flexibele trajecten vinden instellingen het vaak lastig om er vorm aan te geven. De huidige kaders passen minder goed bij de huidige praktijk en beoogde ontwikkelingen. Instellingen vragen

om helderder kaders, die goed in de WHW zijn verankerd. Handhaving is, zoals ook al in de Staat van 2019 vermeld, voor de inspectie lastig, gezien de interpretatieruimte in de wetgeving, de ingewikkelde organisatiestructuren in het hoger onderwijs en de verwevenheid van publiek en private activiteiten van hogescholen en universiteiten.

Minder effectieve doelmatigheidsbeoordeling van opleidingen • De CDHO beoordeelt de doelmatigheid van opleidingen. De effectiviteit daarvan neemt af als onderwijs meer aangeboden gaat worden in onderwijsvormen die niet binnen de WHW-definitie van een (nieuwe) opleiding valt. Als een instelling een nieuwe bekostigde opleiding wil starten, moet zij een macrodoelmatigheidstoets ondergaan bij de CDHO. Ongeveer een kwart van de aanvragen wordt afgewezen. Een instelling die toch zelf perspectief ziet in het afgewezen ontwikkelde aanbod, kan de opleiding als track aanbieden binnen een bestaande opleiding. Aangezien het onderscheid tussen een nieuwe opleiding en een track vervaagt, is de sturing op doelmatigheid beperkt. Soms signaleren instellingen bij de inspectie dat via de tracks een ondoelmatig (concurrerend) aanbod ontstaat. De huidige WHW biedt nauwelijks mogelijkheden voor corrigerend optreden via toezicht.

Onduidelijkheid voor studenten en werkveld • Als begrippen in de WHW niet meer helder zijn, levert dat voor studenten en het afnemend werkveld onduidelijkheden op. Een voorbeeld betreft de benaming voltijd en deeltijd. De definitie in de WHW van deeltijd is niet helder en instellingen geven de term regelmatig een eigen invulling. Soms benutten ze de term deeltijd voor avondonderwijs, of onderwijs geconcentreerd op een dag. Deeltijd betekent bij die instelling dan niet, dat de student minder uur per week voor de opleiding nodig heeft dan voor een voltijd opleiding. Zo ontstaat verwarring bij instellingen en studenten wat onder voltijd, deeltijd en dual wordt verstaan. In 2019 hebben de inspectie en NVAO alle instellingen gevraagd om in hun communicatie naar (potentiële) studenten een reëel beeld te geven van de totale studielast, hoe de studiebelasting over de jaren heen is geprogrammeerd en wat daarmee de te verwachten studieduur is. De onduidelijkheid over het onderscheid tussen voltijd en deeltijd geldt ook voor dat tussen deeltijd en dual. Soms stellen deeltijdopleidingen de eis dat de student een werkkring heeft waarin leerdoelen gerealiseerd kunnen worden. Dan lijkt het of een duale opleiding in voltijd en deeltijd kan worden gevolgd. Maar de WHW kent alleen het onderscheid tussen voltijd, deeltijd en dual. De huidige wetgeving past zo niet meer altijd bij de praktijk van instellingen en levert een intransparante situatie op voor werkveld en studenten. Duidelijke voorbeelden van de problemen voor het werkveld kwamen we tegen bij een onderzoek naar de verschillende routes voor het leraarschap. Scholen en belangstellenden hadden onvoldoende overzicht van de scholingsmogelijkheden voor potentiële leraren en konden daarom geen doordachte keuze maken (Inspectie van het onderwijs, 2020b).

Ervaren betrouwbaarheid van de overheid onder druk • Regelgeving die niet goed aansluit bij de praktijk leidt ertoe dat instellingen regeldruk ervaren en onzeker worden over welke onderwijsvernieuwingen doorgevoerd kunnen worden. Van der Vegt, Ehrisman & van der Burg (2019) vroegen instellingen welke artikelen in de WHW tot onnodige regeldruk leiden en beter geschrapt kunnen worden. Ondanks herhaalde oproepen hebben instellingen niet, of nauwelijks problematische wetsartikelen aangedragen. Het is niet zozeer een probleem van te veel regels, maar eerder van onduidelijke regels die tot onzekerheid leiden. Zo is voor veel instellingen het onderscheid tussen een initiële en post-initiële master onduidelijk. De inspectie heeft gemerkt dat de ene instelling dit als een inhoudelijk en de ander als een financieel verschil ervaart. Als wetgeving onduidelijk is, is het voor instellingen onzeker hoe betrokkenen bij accreditaties en toezicht de wetgeving interpreteren. De onzekerheid remt de innovatiekracht en leidt tot meer ervaren administratieve lasten. Onduidelijke wet- en regelgeving brengt ook het risico met zich mee dat instellingen willekeur ervaren bij de interpretatie en handhaving. Dat kan leiden tot een verzwakking van het gezag van de wetgever, actoren bij accreditatie en de inspectie.

Actualisatie WHW • Het huidige hoger onderwijs kenmerkt zich door samenwerking tussen instellingen, maatwerk, keuzevrijheid voor studenten, internationalisering en digitalisering. Flexibilisering en samenwerking worden gestimuleerd, om het hoger onderwijs nog beter toegankelijk te maken. Het is belangrijk dat ook op alle huidige en toekomstige onderwijsvormen en samenwer-

kingsverbanden adequate overheidssturing plaatsvindt en toezicht mogelijk is. De huidige wetgeving is daarvoor niet in alle opzichten passend. De statische begrippen die de traditionele situatie in het hoger onderwijs beschrijven passen niet altijd meer bij de veranderende concepten in de huidige praktijk. Dat levert nu al problemen op, die naar verwachting in de toekomst niet kleiner zullen worden. Een actualisatie van de wetgeving zou hierop een passend antwoord moeten zijn.

Literatuur

- Allen, J. Belfi, B., Bijlsma, I., Fouarge, D. & Peeters, T. (2019). *Ad-opleidingen: omvang en rendement*. Maastricht: Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt.
- Broek, A. van den, Cuppen, J., Warps, J., Termorshuizen, T., Lodewick, J., Brukx, D., Korte, K. de, Ramakers, C., & Mulder, J. (2019). *Monitor beleidsmaatregelen Hoger Onderwijs 2018-2019. Studenten in het hoger onderwijs: stand van zaken studiejaar 2018-2019: doorstroom, instroom, studiekeuze, studievoortgang, studieuitval en studiefinanciering*. Nijmegen: ResearchNed.
- CBS (2020). *Uitstromers ho; arbeidskenmerken na verlaten onderwijs*. Geraadpleegd op 22 februari 2020 van: <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/83812NED/table?ts=1582375185615>
- CBS/DUO/OCW (2020). *Ontwikkeling van het aantal deelnemers*. Geraadpleegd op 21 februari 2020 van: <https://www.onderwijsincijfers.nl/https://www.onderwijsincijfers.nl/kengetallen/hbo/studenten-hbo/prognose-aantal-studenten-hbo>
- CBS/DUO/OCW (2020). *Ontwikkeling van het aantal deelnemers*. Geraadpleegd op 21 februari 2020 van: <https://www.onderwijsincijfers.nl/https://www.onderwijsincijfers.nl/kengetallen/wo/studenten-wo/prognose-aantal-studenten-wo>
- FNV en VAWO (2019). *Sociale veiligheid van medewerkers op universiteiten*. Geraadpleegd op 4 maart 2020 van: <https://www.fnv.nl/nieuwsbericht/sectornieuws/fnv-overheid/2019/05/helft-universiteitspersoneel-ervaart-sociaal-onvei>
- Gubbels, N. & Kappe, F.R. (2019). *Studentenwelzijn 2017-2018. Resultaten kwantitatief en kwalitatief onderzoek naar het welzijn van studenten van Hogeschool Inholland*. Lectoraat Studiesucces, Hogeschool Inholland.
- Huisseling, A. van, Keiman, D., Liere, N. van, Mourisse, L., Ohlenforst, T., Pleijers, D. & Vennes, A. (2018). *Welzijn onder studenten: Radboud Cares*. Nijmegen: Radboud University.
- Inspectie van het Onderwijs (2013). *De kwaliteit van het Nederlandse accreditatiestelsel hoger onderwijs*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2017). *Selectie: Meer dan cijfers alleen. Decentrale selectie bij bachelor- en masteropleidingen in het bekostigd hoger onderwijs*. Monitor Selectie en Toegankelijkheid. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2018a). *De kwaliteit van het Nederlandse accreditatiestelsel hoger onderwijs*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2018b). *De master van jouw keuze? Selectie in bekostigde wo-masteropleidingen. Meerjarig onderzoek Selectie en Toegankelijkheid*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2018c). *Nederlands of niet: gedragscodes en taalbeleid in het hoger onderwijs*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2018d). *Studeren met een functiebeperking in het hoger onderwijs*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2019a). *Doorstromen van hbo naar wo. In hoeverre is de wo-master toegankelijk voor hbo-gediplomeerden?* Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2019b). *Internationalisering en de toegankelijkheid van het hoger onderwijs voor Nederlandse studenten*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2020a, nog te verschijnen). *In- en doorstroommonitor 2018*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2020b, nog te verschijnen). *Routes naar het leraarschap*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2020c). *Technisch rapport hoger onderwijs. De Staat van het Onderwijs 2020*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs. Te downloaden van: www.destaatvanhetonderwijs.nl

- Litjens, B. & Ruijffrok, N. (2019). *Analyse Studentenwelzijn: Een analyse van bestaande databronnen over studentenwelzijn in het hoger onderwijs*. Utrecht: Interstedelijk Studenten Overleg.
- Naezer, M., Brink, M. van den & Benschop, Y. (2019). *Harassment in Dutch academia Exploring manifestations, facilitating factors, effects and solutions*. Utrecht: Landelijk Netwerk Vrouwelijke Hoogleraren.
- NSE (2019). *Nationale Studenten Enquête 2019*. Geraadpleegd op 14 februari 2020 van: www.studiekeuze123.nl/nse
- NVAO (2018a). *Beoordeling kwaliteitsafspraken hoger onderwijs 2019-2024. Protocol*. Den Haag: NVAO.
- NVAO (2018b). *Beoordelingskader accreditatiestelsel hoger onderwijs Nederland*. Den Haag: NVAO.
- OCW (2019). *Strategische Agenda Hoger Onderwijs en Onderzoek. Houdbaar voor de toekomst*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- OECD (2019). *Benchmarking Higher Education System Performance: The Netherlands*. Parijs: OECD Publishing.
- Schoemaker, C., Kleinjan, M., Borg, W. van der, Busch, B., Muntinga, M., Nuijen, J. & Dedding, C. (2019). *Mentale gezondheid van jongeren: enkele cijfers en ervaringen*. Bilthoven: RIVM, Trimbos-instituut en Amsterdam UMC.
- Vegt, J. van der, Ehrismann, M. & Burg, D. van der (2019). *Ervaren regeldruk rond kwaliteitszorg in het hoger onderwijs*. Utrecht: Andersson Elffers Felix.
- Wennekers, A., Boelhouwer, J., Campen, C. van & Kullberg, J. (2019). *De sociale staat van Nederland 2019*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- SER (2019). *Hoge verwachtingen: Kansen en belemmeringen voor jongeren in 2019*. Den Haag: SER.
- Universiteit Twente (2019). Eigen onderzoek Universiteit Twente naar welzijn onder studenten. Geraadpleegd op 22 februari 2020 van: <https://www.utwente.nl/nieuws/2019/10/198073/eigen-onderzoek-universiteit-twente-naar-welzijn-onder-studenten>
- Velden, P.G. van der, Das, M., & Muffels, R. (2019). The stability and latent profiles of mental health problems among Dutch young adults in the past decade: A comparison of three cohorts from a national sample. *Psychiatry research*, 282, 112622. Elsevier Ltd.
- Vereniging Hogescholen (2018). *Factsheet HBO-Monitor 2018*. Den Haag: Vereniging Hogescholen.
- VSNU (2019). *Nationale alumni enquête*. Geraadpleegd op 14 februari 2020 van: https://vsnu.nl/nl_NL/nae.html
- Windesheim (2017). *Factsheet Onderzoek Studieklimaat, gezondheid en studiesucces 2017*. Zwolle: Windesheim.